

Μνήμων

Τόμ. 42 (2025)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ, Πολεμώντας τη λήθη: Εθνικό αφήγημα και προεσταντική ιστοριογραφία στη Γαλλία των Βουρβόνων ● ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΙΟΥΡΑΗΣ, Διασχίσεις στην εδραίωση του φορολογικού μηχανισμού στην επαναστατημένη Πελοπόννησο μέσα από το παράδειγμα της επαρχίας Πύργου ● ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Η «τραϊτουργιά» του καπετάν Κώττα. Ιστορία μιας φήμης ● ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑ ΠΥΡΡΙΑΗ, Μουσειολογική επισκόπηση του περιοδικού *Προμηθεύς* (1890-1892): Το Φωτιστογραφικό Μουσείο του Πανεπιστημίου Αθηνών και μουσεία Φυσικών Επιστημών του εξωτερικού στο τέλος του 19ου αιώνα ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΕΔΕ, «Το μάντιχορ και την λόγην αντικαθιστά το ψηροδέλιον και η πέννα». Η ψήφος του στρατού στις εκλογές του 1920 ● ΚΩΣΤΗΣ ΓΚΟΤΣΙΝΑΣ, «Η μάστιγα των ναρκωτικών»: Καταναλωτικές τάσεις και κοινωνικοί φόβοι στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης ● ΝΙΚΟΣ Ε. ΑΛΕΒΥΖΑΚΗΣ, Η μελέτη της θαλάσσιας βιοποικιλότητας και του θαλάσσιου περιβάλλοντος στη διαδρομή της επιστημονικής σκέψης.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ, Νεοελληνική ιστορία και εκδόσεις στον Μεσοπόλεμο ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Το πρόσφατο παρελθόν στην ιστοριογραφία και την εκδοτική παραγωγή του ελληνικού Μεσοπολέμου ● ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΖΙΩΓΑΣ, Εκδοτική παραγωγή, ιστορικά βιβλία και Αριστοτέλη στη μεσοπολεμική Ελλάδα ● ΝΙΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, Προς μια επισκόπηση της εκδοτικής παραγωγής του Μεσοπολέμου για την ιστορία του Νέου Ελληνισμού.

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Οι σπουδές για την Ελληνική Επανάσταση και η ανανέωση της διδασκαλίας της στην εκπαίδευση ● ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δεκεμβριανά: Η απαγόρευση του συλλαλητηρίου στο Σύνταγμα.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βασιλική Χ. Τζώγα, Χριστίνα Αργιαντώνη, Γιώργος Β. Νικολάου, Δημήτρης Δημητρώπουλος, Καλλιόπη Γερονιμάκη, Σίμος Μπόζικης, Χριστίνα Κουσιούρη, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Θάνος Αγγελόπουλος.

42

ΑΘΗΝΑ 2025

Η «τραϊτουργιά» του καπετάν Κώττα

Γιάννης Κόκκωνας

doi: [10.12681/mnimon.44986](https://doi.org/10.12681/mnimon.44986)

Copyright © 2026

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κόκκωνας Γ. (2025). Η «τραϊτουργιά» του καπετάν Κώττα: Ιστορία μιας φήμης. *Μνήμων*, 42, 59–83. <https://doi.org/10.12681/mnimon.44986>

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ

Η «ΤΡΑΪΤΟΥΡΓΙΑ» ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΚΩΤΤΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΦΗΜΗΣ*

Στις 20.6.1824, ημέρα Παρασκευή, ο όθωμανικός στόλος, διοικούμενος από τον τότε αρχινάυαρχο Koca Hüseyin Mehmed Paşa, τον και Τοπάλ πασά ή Τοπάλη (Κουτσό) έπονομαζόμενο, ξεκινώντας από τη Μυτιλήνη έπλευσε προς τὰ Ψαρά. Η επίθεση άρχισε τὸ απόγευμα εκείνης τῆς ἡμέρας με άποτυχημένη άπόπειρα άπόβασης στὸν ὄρμο Κάναλο, στὰ βόρεια τοῦ νησιοῦ. Πρὶν ξημερώσει τὸ Σάββατο, με καιρὸ άνέλπιστα δυσμενὴ για τοὺς Ψαριανούς, νημεία δηλαδὴ, συνεχίστηκε ἡ ἐπιχείρηση, κατὰ τὴν ὁποία ἱκανὸς άριθμὸς ἐπιτιθέμενων κατόρθωσε νὰ βγεῖ από τὰ «στρατοφόρα πλοῖα». Πολὺ γρήγορα ἡ άμυνα τοῦ νησιοῦ κατέρρευσε και τὴν ἐπομένη, Κυριακή, 22.6.1824, ἡ καταστροφή ὀλοκληρώθηκε, με τὴν άπόφαση τῶν τελευταίων άμυνομένων στὸ Παλαιόκαστρο νὰ ανατινάξουν τὴν πυριτιδαποθήκη.

Δύο ἡμέρες μετὰ τὰ δραματικὰ γεγονότα, στις 24.6.1824, ὁ Πανοῦτζος Νοταρὰς και ὁ Γεώργιος Καλαρὰς ἔγραφαν από τὸ Ναύπλιο συγκλονισμένοι στὸν Άνδρέα Λόντο ὅτι ἡ άπόβαση στὰ Ψαρά ἔγινε «άφενὸς μέρους, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἤλπιζον, δι' ἐπιβουλῆς τοῦ ἐκεῖ διορισθέντος καπιτάνου».¹ Τὴν ἴδια ἢ τὴν ἐπόμενη μέρα, 24 ἢ 25 Ἰουνίου, τὸ Ἐκτελεστικὸ Σῶμα σημειώνει μετὰξὺ ἄλλων, άπευθυνόμενο στοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου με τὸ ὑπ' άρ. 2243 ἔγγραφό του: «Αἰ εἰδήσεις,

* Μιὰ πρώτη προσέγγιση τοῦ θέματος ἐπιχείρησα στὸ Συνέδριο «Ψαρά. Ὁ τόπος και οἱ ἄνθρωποι», ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ νησι από τις 4 ὠς τις 6 Ἰουλίου 2024. Βλ. https://www.youtube.com/watch?v=_5smDzOb1ps (τελευταία άνάκτηση: 18.12.2025).

1. *Ιστορικὸν άρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Άνδρέου Λόντου (1789-1847)*, τ. 2, Ἀθήνα 1916, σ. 153. Μετὰ τὴ λέξη «καπιτάνου» διαβάζουμε «Αἰβαλιώτου». Σὲ ἄλλη πηγή δὲν αναφέρεται ὀπλαρχηγὸς Αἰβαλιώτης νὰ ἔχει διαδραματίσει ρόλο στὴν ὑπόθεση· συμπεραίνω ὅτι οἱ ἐπιστολογράφοι κάτι δὲν ἄκουσαν σωστὰ ἢ μπερδέψαν πρόσωπα από διαφορετικὲς ἀφηγήσεις. Ὑπῆρχε «κάποιος Αἰβαλιώτης, τοῦνομα χατζῆ Δημήτριος Παστογερά», τὸν ὁποῖο οἱ Ψαριανοὶ εἶχαν κατηγορήσει για άντεθνικὴ συνωμοσία· βλ. Κωνσταντῖνος Νικόδημος, *Υπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν*, τ. 1, Ἀθήνα 1862, σ. 392.

τάς όποίας περι τούτου έχομεν, μάς βεβαιούσιν, ότι εις τούτο συνέτρεξεν ή επάρατος προδοσία, και ή άμέλεια». ² Τρία άκόμα έγγραφα του Έκτελεστικού έχω έντοπίσει με άναφορά στην προδοσία, ένα προς τον Άνδρέα Λόντο (άρ. 2240/25.6.1824), ένα προς τους Σαλωνίτες (άρ. 2246/26.6.1824) και ένα προς τους Γαλαξιδιώτες (άρ. 2247/26.6.1824): «ή προδοσία όδήγησε τους πόδας των έχθρών» ³ «προδοσία τους όδήγησε» ⁴ «Η κατά την 21 του τρέχοντος έφοδος των έχθρών εις την νήσον των Ψαρών, όδηγός της όποίας ήτο ή προδοσία [...]» ⁵

Δύο τά συμπεράσματα: πρώτο, οι Ψαριανοί που διασώθηκαν εκτός από τó κακό μαντάτο έφεραν και όρισμένες εξηγήσεις για την άρχή του τέλους, ανάμεσα στις όποίες ήταν και κάποια πράξη προδοσίας· δεύτερο, τά μέλη του Έκτελεστικού, πριν συνδέσουν την επιτυχία της έχθρικής επιχείρησης με την προδοσία, θά πρέπει να είχαν άκούσει την έκδοχή αυτή από πρόσωπα που θεωρούσαν αξιόπιστα, εκτός αν υποθέσουμε ότι, στο πλαίσιο της διαχείρισης μιās άπρόσμενης και επώδυνης ήττας, προσπαθώντας να άποτρέψουν την επικράτηση πανικού, θέλησαν άπλώς να διακηρύξουν ότι ή έχθρική ναυτική δύναμη δέν ήταν όπωσδήποτε άκαταμάχητη: οι άτρόμητοι Ψαριανοί δέν θά είχαν ήττηθεϊ, αν δέν βρισκόταν ένας προδότης να ύπονομεύσει την άμυνά τους. Όπως κι αν είναι, με τά προαναφερθέντα έγγραφα τó Έκτελεστικό άναγνώριζε γραπτά και επίσημα, αν και κάπως άόριστα, τή βασιμότητα της φήμης. Τίς ήμέρες εκείνες, δηλαδή τó τελευταίο δεκαήμερο του Ίουνίου 1824, κάποιος επιδέξιος στιχοπλόκος, κατά μία πληροφορία ό Τσοπανάκος, ⁶ συνέθεσε ένα τραγούδι για τó συγκλονιστικό γεγονός, προφανώς με βάση τις διηγήσεις των Ψαριανών προσφύγων. Στους στίχους του κατονομάζεται ό φερόμενος ως προδότης:

*Άπό την άπιστίαν του Κόττα μασκαρά,
Έπάτησ' ό Τοπάλης τά δυστυχή Ψαρά.
Αδτός ό σκύλο Κόττας έκαμεν άπιστιά,
Κ' έσκλάβωσε κορίτζια, γυναϊκες και παιδιά.* ⁷

2. Κ. Νικόδημος, *Υπόμνημα*, ό.π., σ. 494. Τó έγγραφο έχει ήμερομηνία 7.6.1824, και ή ίδια φαίνεται να ύπάρχει στο σχέδιο που σώζεται στα ΓΑΚ, Άρχείο Έκτελεστικού (περιόδου Άγώνος), φ. 12. Έπειδή στο σχέδιο ή ήμερομηνία είναι διορθωμένη, συμπεραίνω από τον άριθμό πρωτοκόλλου ότι συντάχθηκε τρεις ή τέσσερις μέρες νωρίτερα.

3. *Ιστορικόν άρχειον του στρατηγού Άνδρέου Λόντου*, ό.π., σ. 156.

4. ΓΑΚ, Άρχείο Έκτελεστικού (περιόδου Άγώνος), φ. 12.

5. Κ. Νικόδημος, *Υπόμνημα*, ό.π., σ. 496.

6. Άναστάσιος Όρλάνδος, *Ναυτικά*, τ. Α', Άθήνα 1869, σ. 45.

7. M. de Marcellus, *Chants du peuple en Grèce*, τ. 1, Παρίσι 1851, σ. 156.

Ποιὸς ἦταν («ὁ σκυλο-Κόττας»), ὁ «μασκαράς», δηλαδή ὁ διπρόσωπος, ποῦ ἔκρυβε κάτω ἀπὸ μιὰ «μάσκα» τὸ ἀνέντιμο πρόσωπό του; Τὸ παλαιότερο γνωστό μου γραπτὸ τεκμήριο, σχετικὸ μὲ τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν, μὲ ἀναφορὰ στὸ ὄνομα καὶ στὴν ιδιότητά του εἶναι ἡ ἐπιστολὴ ποῦ ἔστειλε ἀπὸ τὴ Μῆλο ὁ Olivier Voutier στὴ Madame de Récamier ἕξι ἡμέρες μετὰ τὰ γεγονότα, στίς 28.6/10.7.1824. Ὁ γνωστὸς φιλέλληνας πληροφοροῦσε τὴ φίλη του ὅτι οἱ Ψαριανοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἀποκρούσουν τὴν ἐπίθεση, ἐπειδὴ μεγάλος ἀριθμὸς ἐχθρῶν πραγματοποιεῖσε ἀπόβαση στὰ βόρεια τοῦ νησιοῦ, σὲ σημεῖο τοῦ ὁποῖου ἡ φύλαξη εἶχε ἀνατεθεῖ σὲ κάποιον Κώττα, ἐπικεφαλῆς σώματος 250 («Ἀλβανῶν») (Albanais)· ὁ Κώττας ὅμως ἦταν ἐξαγορασμένος ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς μέσω τοῦ παλαιοῦ γνωστοῦ του ἀρχηγοῦ τῶν ἀντιπάλων Τουρκαλβανῶν.⁸

Γιὰ τὸν Κώττα δὲν γνωρίζουμε πολλὰ. Ἔχει γραφεῖ ὅτι καταγόταν («ἐκ Χαλκιδικῆς»), ἡ πληροφορία ὅμως αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπὸ κάπως ἀόριστη, εἶναι καὶ ἀτεκμηρίωτη.⁹ «Οὗτος ἦν ὄπλαρχηγὸς τις Μακεδῶν», μᾶς λέει ὁ γραμματικὸς τοῦ Καραϊσκάκη.¹⁰ Ὁ Περραιβός, Μακεδόνας ὁ ἴδιος, ποῦ γνώριζε προσωπικὰ τὸν Κώττα,¹¹ τὸν ὀνομάζει («Ὀλύμπιο»),¹² ἐννοῶντας προφανῶς ὅτι, ὅπως κι αὐτός, καταγόταν ἀπὸ κάποιο χωριὸ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου· καὶ φαίνεται ὅτι τὸ («Ὀλύμπιος») τοῦ Περραιβοῦ δείχνει πράγματι καταγωγὴ, ἀφοῦ («Κώταν Ὀλύμπιον») τὸν λένε σὲ ἔγγραφο τῆς 19.5.1865 καὶ ἑπτὰ καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα ἀγωνιστές.¹³ Ἦταν, καθὼς φαίνεται, ὁ Κώττας ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους («Ὀλυμπίους») ὄπλαρχηγούς,¹⁴ ἐπικεφαλῆς δηλαδή ἐνὸς ἀπὸ τὰ σώματα ποῦ συγκροτοῦσαν τὸ «Ὀλυμπιακὸν στράτευμα», ὅπως τὸ

8. *Lettres sur la Grèce, notes et chants populaires, extraits du portefeuille du colonel Voutier. Au profit des Grecs*, Παρίσι 1826, σ. 95. Ἐπὶ λέξει τὸ ἀπόσπασμα: «14.000 hommes, dont 4.500 Albanais et 8.000 janissaires, effectuèrent le débarquement au nord de l'île, dans un endroit gardé par 250 Albanais, commandés par un certain Cotta, vendu au chef des Albanais ennemis, auquel il avait été long-temps attaché».

9. Ι. Κ. Βασιλαβέλλης, *Οἱ Μακεδόνες κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821*, Θεσσαλονίκη³1967, σ. 218.

10. Γεώργιος Γαζής, *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἄλλα ἔργα, Ἰωάννινα*, Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 1971, σ. 80.

11. Χριστόφορος Περραιβός, *Ἀπομνημονεύματα πολεμικά*, τ. 2, Ἀθήνα 1836, σ. 27.

12. *Στὸ ἴδιο*, σ. 68.

13. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖο Ἀγωνιστῶν, κυτῖο 80, φάκελος 40. Στὸ ἔγγραφο μὲ ὀδήγησε πληροφορία τοῦ Κωνσταντίνου Θ. Χιούτη, *Ἀγωνιστὲς τῆς Χαλκιδικῆς στὴν ὑπεράσπιση τῶν Ψαρῶν τὸ 1824*, Ἀθήνα 2024, σ. 47.

14. *Στὸ ἴδιο*, σ. 13.

ονόμαζαν οί λόγιοι.¹⁵ οί λόγιοι, γιατί άλλοι σύγχρονοί τους, ὅπως οί Ἀρβανίτες Ὑδραῖοι, τοὺς «Ὀλυμπίους» πολεμιστὲς τοὺς ἔλεγαν «Λιάπηδες»,¹⁶ οί δὲ Ψαριανοὶ τοὺς κατέγραφαν ὡς «Ἀλβανίτες».¹⁷ Ἐπώνυμο δὲν γνωρίζουμε, δὲν ἀναφέρεται σὲ καμία ἀπὸ τὶς πηγές. Τὸ «Κώττας» φαίνεται πὼς εἶναι ὑποκοριστικὸ τοῦ βαφτιστικοῦ ὀνόματος Κωνσταντῖνος, καὶ βρίσκουμε σὲ ἑλληνικά καὶ ξενόγλωσσα κείμενα τὶς ἐξῆς παραλλαγές του, ὀρθογραφικὲς καὶ φωνητικὲς: Κώτας, Κώττας, Κώστας, Κότας, Κόττας, Cota, Cotta, Kota, Kotta, Costas, Costaz, Goda, Gotta, Godo.

Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τοῦ καπετὰν Κώττα στὶς διαθέσιμες πηγές τὸν συνδέει τόσο μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότερους «Ὀλυμπίους», ὅσο καὶ μὲ ἓναν ἐπιφανῆ Ψαριανὸ πλοίαρχο: σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Νικόδημου, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1821, στὸ πλαίσιο τῆς στήριξης ποὺ παρεῖχαν τὰ Ψαρά στοὺς Μακεδόνες ἐπαναστάτες, ὁ Δημήτριος Κοτζιάς μετέφερε μὲ τὸ πλοῖο του τὸν Κώττα ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα στὰ παράλια τῆς Πιερίας, γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ὄπλαρχηγὸ Διαμαντῆ Νικολάου, προκειμένου νὰ συναφθεῖ κάποιου εἴδους συμφωνία γιὰ τὸν συντονισμό τῆς δράσης Μακεδόνων ὄπλαρχηγῶν καὶ Ψαριανῶν καπετάνιων.¹⁸ Λίγους μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1822, ὁ Κώττας βρισκόταν στὴν Εὐβοία· πολέμησε στὰ Στύρα μαζί μὲ τὸν Ἡλία Μαυρομιχάλη καὶ τραυματίστηκε στὸ πόδι.¹⁹ Στὴν Εὐβοία μοιάζει νὰ ἔμεινε ὀλόκληρη ἐκείνη τὴ χρονιά: κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1822, διαρκουσῶν τῶν συγκρούσεων τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου μὲ τὸν Νικόλαο Κριεζώτη, δροῦσε ἀνάμεσα στὴν Κύμη καὶ στὸ Ἀλιβέρι, μαζί μὲ ἄλλους «Ὀλυμπίους» ὄπλαρχηγούς καὶ στρατιῶτες, ταλαιπωρῶντας ἄσχημα τοὺς Ἑλλήνες κατοίκους τῆς περιοχῆς ἐκείνης:

Τὸ δὲ Ἀδλωνάρι κατέλαβον οἱ Διαμαντινοὶ (Ὀλυμπῖται) καὶ ἔστησαν ἐν αὐτῷ τὸ στρατόπεδόν των, ὁ Καρακῶστας, ὁ Σταῦρος Βασιλείου, ὁ Ν. Γίδας, ὁ Κόττας καὶ ἄλλοι· ἐκ τούτου ἐξηπλώθησαν

15. Βλ. ἐνδεικτικὰ Ἐμμαν. Γ. Πρωτοψάλτης (ἐπιμ.), *Ἱστορικὸν ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου*, τχ. IV, Ἀθήνα 1971, σ. 140-141. Τὸ ἔγγραφο ποὺ ὑπογράφει ὁ Διαμαντῆς Νικολάου εἶχε προφανῶς συντάξῃ ὁ Ἄνθιμος Γαζής· βλ. στὸ ἴδιο, σ. 308-309.

16. Βλ. Ἀντώνιος Λιγνός (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας 1778-1832*, τ. 10, Πειραιᾶς 1928, σ. 131-132, 192-193, 221.

17. Βασ. Βλ. Σφυρόερας (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖον Ψαρῶν, Α', 1821-1824*, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας 7, 1974, σ. 582.

18. Κωνσταντῖνος Νικόδημος, *Υπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν*, τ. 1, Ἀθήνα 1862, σ. 129-130.

19. Ναθαναὴλ Ἰωάννου, *Εὐβοϊκά, ἢτοι ἱστορία τῆς νήσου Εὐβοίας*, Ἐρμούπολη 1858, σ. 91-96.

μέχρι τῶν Κριεζῶν· οὐ κατὰ Τούρκων ὤδενον οὗτοι, οὔτε κατὰ τοῦ Κριεζώτου πλέον, ἀλλὰ κατὰ ἀπλῶν κατοίκων, τούτους ἐπολέμουν πολυειδῶς ἐν μέσῳ χειμῶνος, ὅ,τι εἶχον τοῖς τὸ ἀφήρουν, καὶ παντοίας κακώσεις ἐπραττον εἰς αὐτούς, ἔκλεπτον, ἐξέδνον, ἐξέλιζον, κόρας καὶ γυναῖκας ἐβίαζον. Ἀπερίγραπτά εἰσιν ἀληθῶς τὰ δεινά, τὰ ὅποια ἔπραξαν οἱ Διαμαντινοὶ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις· ὅθεν δὲ ἀπῆλθον ἢ διέμεινον ἕως σήμερον ἐνθυμοῦνται αὐτούς, καὶ φρίκη καταλαμβάνει ἐκεῖνον, ὅστις ἐγνώρισε τοὺς Διαμαντινοὺς Ὀλυμπίτας καὶ εἶδε.²⁰

Ἡ μαρτυρία αὐτὴ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Κώττα καὶ τῶν ἄλλων «Ὀλυμπιτῶν» στὴν Εὐβοία δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὑπερβολικὴ, εἰδικὰ ἂν συγκριθεῖ μὲ τὴ γνώμη γιὰ τὸ ἐν λόγῳ στράτευμα ποὺ σχημάτισε ὁ Ἰωάννης Κωλέττης:

Ὅσον ἠδυνήθην νὰ γνωρίσω τὸν σκοπὸν τῶν ἀχρείων καπετάνων καὶ στρατιωτῶν τοῦ Ὀλύμπου, δὲν μοὶ ἔδωσαν νὰ καταλάβω ἄλλο, παρὰ τὸ ὅτι αὐτοί, εἰς τὸ νὰ κτυπήσουν Τούρκον, εἶναι δειλότατοι καὶ ἀσυμφωνότατοι· καὶ εἰς τὸ νὰ γίνουν λησταί, νὰ λαφυραγωγῆσουν ὅπου δὲν εἶναι Τούρκοι, καὶ νὰ δείρουν καὶ ξεγυμνώσουν τοὺς Χριστιανούς, εἶναι ἐμπειρότατοι καὶ ἀξιώτατοι. Ἔως τώρα δὲν εἶδα στράτευμα, μήτε ἀσυμφωνότατον, μήτε ἀναξιώτατον, μήτε αἰσχροκερδέστερον μήτε ἀδικώτατον καὶ ἀρπακτικώτατον ἀπὸ τὸ στράτευμα τῶν Ὀλυμπίων. Τὸ ἔθνος δὲν ἐλπίζω νὰ ἰδῆ καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ αὐτούς. [...] Ἦλπιζον μὲ τὸ ἐν Τρικέροις στρατόπεδον κάτι νὰ κάμω, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν διαφέρουν τῶν ἄλλων. [...] Φοβοῦμαι καὶ ὑποπτεύω μήπως ἐνωθέντες μὲ τοὺς ἐχθρούς, μᾶς πολεμήσουν καὶ αὐτοί, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον φροντίζω νὰ τὸ ἐμποδίσω, ἂν δυνηθῶ.²¹

Ὅταν ἔγραφε αὐτὰ ὁ Κωλέττης, στίς 13.8.1823, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ «ἐν Τρικέροις στρατοπέδου», ὁ ἰσχυρὸς γερο-Καρατάσιος, μὲ τὴν ἐλπίδα ἀπελευθέρωσης τῆς αἰχμάλωτης οἰκογένειάς του, εἶχε ἤδη κλείσει συμφωνία μὲ τὸν Κιουταχῆ, ἢ ὅποια προέβλεπε καὶ τὴ διάλυση τοῦ στρατοπέδου ἐκεῖνου. Ὁ Περραιβός, ποὺ ἦταν καλὸς γνώστης προσώπων καὶ πραγμάτων, μὲ ἀφορμὴ τὴ συμφωνία Κιουταχῆ-Καρατάσιου ἔκανε ἀργότερα τὸ ἐξῆς σχόλιο:

20. Στὸ ἴδιο, σ. 46-47.

21. Ἀντώνιος Λιγνός (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ἰδρας 1778-1832*, τ. 9, Πειραιᾶς 1927, σ. 408.

Ὁ Καρατάσιος ἐπεθύμει τὴν ἐλευθερίαν τῆς οἰκογενείας του, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν [τοῦ ἀρματολικιοῦ] τῆς Ἐπαρχίας του· ὀλίγον δὲ ἐφρόντιζε περὶ τῆς τοῦ Ἔθνους του ἐλευθερίας· διότι ἡ διαγωγή του ἦν κακοηθεστάτη, ἐκ τοῦ ἑτέρου ὅμως ἦν ἀνδρείος, καὶ ὑποληπτικός εἰς τὰ πολεμικά.²²

Ἀπὸ ἔγγραφο πού ὑπογράφει ὁ Καρατάσιος, μαθαίνουμε ὅτι ὁ Κώττας ἦταν ἐκεῖ, στὸ Τρίκερι, ὑπὸ τὶς διαταγές του.²³ Διαλύοντας τὸ στρατόπεδο κατὰ τὴ συμφωνία μὲ τὸν Κιουταχή, ὁ Καρατάσιος «ἐβίασε τοὺς Τρικεριώτας νὰ τῷ δώσωσι ἐξήντα πέντε πουργία γρόσια, τὰ ὅποια οἱ ταλαίπωροι μετὰ κλαυθμῶν καὶ ὀδυρμῶν ἐσύναξαν καὶ παρέδωσαν εἰς χεῖρά του, ἵνα ἀποφύγῃ τὸν θάνατον»²⁴ καὶ ἔφυγε μὲ τοὺς στρατιῶτες του καὶ ὀρισμένους ὀπλαρχηγούς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Κώττας, γιὰ τὴ Σκιάθο. Ἐκεῖ τοὺς βρῆκε ὁ Μιαούλης στὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1823 καί, ἀφοῦ προσπάθησε πρῶτα, μάταια, νὰ τοὺς φιλοτιμήσει νὰ κάνουν κάποια χρήσιμη ἐκστρατεία, ἐνημέρωσε τοὺς Ὑδραῖους μὲ τρόπο πού δείχνει ὅτι ἡ ἀξιολόγησή του ἦταν ἴδια μὲ ἐκείνη τοῦ Κωλέττη: «αὐτοὶ τὰ παλαιὰ των φρονήματα δὲν ἀλλάζουν, ἀλλὰ σκοπεύουν νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τὸν Ὀλυμπον ἢ Ζαγοράν πρὸς λαφυραγωγίαν μόνον καὶ ὄχι διὰ κοινὸν ὄφελος».²⁵

Στὴ Σκιάθο οἱ «Ὀλύμπιοι» συγκρούστηκαν μὲ τοὺς ντόπιους γιὰ τὸν ἔλεγχο τοῦ κάστρου, ἐμποδίζοντας ἀκολούθως μὲ ἐπιτυχία τὴν προσπάθεια τοῦ Τοπάλ πασᾶ νὰ ἀποβιβάσει δυνάμεις στὸ νησί.²⁶ Ὑστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ Κώττας ἔφυγε ἀπὸ τὴ Σκιάθο καὶ πῆγε, ὡς ἀρχηγὸς μισθοφορικοῦ σώματος «Ὀλυμπίων», στὰ Ψαρά· αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ συνέβη μεταξὺ 9.10.1823 (μάχη τῆς Σκιάθου) καὶ 23.11.1823, ἂν εἶναι ἀκριβές ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ ὁ Κώττας ἦταν ἤδη στὴν ὑπηρεσία τῶν Ψαριανῶν.²⁷ Ἀπὸ τὴν ἀνοιξη ὡς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1823 οἱ Ψαριανοὶ συγκέντρωσαν περὶ τὰ 27.000 γρόσια γιὰ τὶς ἀμοιβές τῶν μισθοφόρων πού εἶχαν προσλάβει, προκειμένου νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἄμυνα τοῦ νησιοῦ, καὶ τοὺς ὁποίους ὀνόμαζαν «Ἀλβανούς» ἢ «Ἀλβανίτες». Ἡ δεύτερη ἐγγράφη στὸ κατάστιχό τους, μὲ τίτλο «νέα συνεισφορά διὰ τοὺς

22. Χ. Περραιβός, *Ἀπομνημονεύματα*, ὁ.π., σ. 21.

23. Στὸ ἴδιο, σ. 17.

24. Ἀ. Λιγνός (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖον τῆς κοινότητος Ὑδρας*, ὁ.π., τ. 9, σ. 371.

25. Στὸ ἴδιο, σ. 469.

26. Ν. Ἰωάννου, *Εὐβοϊκά*, ὁ.π., σ. 155-158.

27. Ἀθανάσιος Χρυσολόγης, *Νικολ. Κριεζώτης. Διατριβὴ ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ φιλολ. συλλόγῳ Βόρωνι ἐν δυσὶ συνεδριάσει τῷ 1873*, Ἀθήνα 1877, σ. 20.

Ἄλβανῖτες» καὶ ἡμερομηνία 23.10.1823,²⁸ εἶναι πιθανὸν νὰ συνδέεται μὲ τὴν πρόσληψη τοῦ Κώττα καὶ τῶν ἀνδρῶν του.

***

Τὴν ἡμέρα ποὺ γινόταν ἡ ἀπόβαση στὰ Ψαρά, δηλαδὴ τὸ Σάββατο, 21.6/3.7.1824, τυπωνόταν στὴ Σμύρνη τὸ πρῶτο φύλλο μιᾶς καινούργιας γαλλόφωνης ἐβδομαδιαίας ἐφημερίδας, μὲ τίτλο *Le Smyrnéen*. Ὁ συντάκτης τῆς Simon Roux, πρόσωπο σοβαρὸ καὶ εὐυπόληπτο καθὼς φαίνεται,²⁹ ἔδειξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἐνδιαφερόταν πολὺ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, μὲ τρόπο ποὺ ἐνόχλησε τοὺς Αὐστριακοὺς: «Ὁ Σμυρναῖος» δὲν μακροήμερευσε, ἔβγαλε μόνο ἕνδεκα φύλλα.³⁰ Τὸ δεῦτερο φύλλο του, ποὺ κυκλοφόρησε μιὰ βδομάδα μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν, δηλαδὴ στὶς 28.6/10.7.1824, περιέχει μιὰ ἐκθεση γιὰ τὸ συγκλονιστικὸ γεγονός, τὴν ὁποία ὁ Roux γράφει ὅτι συνέταξε βασισμένος σὲ ἀφηγήσεις εἰκοσιπερίπου αὐτοπτῶν. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεση αὐτὴ, τὸ ἀπόσπασμα ποὺ διοικοῦσε ὁ Κώττας δὲν πρόλαβε νὰ ρίξει οὔτε τουφεκιά: αἰφνιδιάστηκε καὶ ἐξοντώθηκε ἀμέσως:

Ἐνῶ ἡ ἰσχυρότερη ἀπὸ αὐτὲς τὶς ναυτικὲς μοῖρες κανονιοβολοῦσε τὰ κύρια κανονοστάσια τῶν Ψαρῶν, ἡ ἄλλη κατευθυνόταν πρὸς ἕναν ὄρμο, τὸν ὁποῖο ὑπερασπίζονταν μόνο τρία ἢ τέσσερα κανόνια. Ὁ Μουσουλμάνος, ἀποβιβαζόμενος μὲ ταχύτητα ὑπὸ τὸ ἀδύναμο πῦρ τῶν πανικόβλητων Ψαριανῶν, ὄρμησε πάνω στὸ κανονοστάσιο σὰν λιοντάρι. Οἱ Ἕλληνες κατατροπώθηκαν. Τὸ ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Κώττα ἀπόσπασμα τῶν Ἄλβανῶν δὲν πρόλαβε νὰ ρίξει οὔτε τὴν πρώτη του βολή: ἀμέσως δέχτηκε ἐπίθεση, κατατροπώθηκε καὶ διαλύθηκε.

Στὸ τέλος ὅμως τῆς ἐκθεσης διαβάζουμε:

28. Βασ. Βλ. Σφυρόερας (ἐπιμ.), *Ἀρχεῖον Ψαρῶν*, ὁ.π., σ. 582.

29. Στὸν κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ 1ου τόμου τῶν *Ἀτάκτων* τοῦ Κοραῆ, τὸ 1832, ἀναφέρεται ὡς «membre de plusieurs Sociétés savantes, Principal du Collège de Bournabat». Τὸ Collège de Bournabat ἦταν ἡ ἐμπορικὴ σχολὴ (*Ecole spéciale de Commerce*) τοῦ Μπουρνόβα. Ὁ Roux βρισκόταν στὴ Σμύρνη ἀπὸ τὸ 1819 καὶ εἶχε τὴ φήμη καλοῦ καθηγητῆ. Βλ. *Journal Général de l'Instruction Publique*, τ. 8, τχ. 62 (3.8.1839), σ. 475.

30. Βλ. Ὅλγα Κατσιαρδῆ-Hering – Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, *Ἡ αὐστριακὴ ἀρμάδα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Διπλωματία καὶ πόλεμος*, Ἀθήνα, Ἴδρυμα τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, 2023, σ. 167-168, ὅπου καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία.

Τὸ χρέος πρὸς τὴν ἀλήθεια μᾶς ἐπιβάλλει νὰ καταστήσουμε γνωστές στὴν Εὐρώπη καὶ τὶς περὶ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς διαδιδόμενες φῆμες. Οἱ ἐκ διαφόρων σημείων ὑπὸ ἀγγλικῶν, γαλλικῶν καὶ αὐστριακῶν πλοίων περισυλλεγέστες Ψαριανοὶ δηλώνουν ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ τοὺς ἐπρόδωσαν, ἢ, μᾶλλον, ὁ ἀρχηγὸς τους, ὀνομαζόμενος Κώττας, ἄνθρωπος ἀνήθικος, ὁ ὁποῖος, Ἕλληνας ἀρχικά, ἀπαρνήθηκε τὴ θρησκεία τῶν πατέρων του καὶ προσεχώρησε στὸ Ἰσλάμ, ἀλλὰ τὸν καιρὸ κατὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε ἡ Ἐπανάσταση ἐπανῆλθε στὸν Χριστιανισμό. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶχε ἐπὶ μακρὸν ὑπηρετήσει ὑπὸ τὸν καπουδὰν πασᾶ καὶ διατηροῦσε στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἀρχηγὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ὁ ὁποῖος ἐπέβαινε στὴν τουρκικὴ ναυαρχίδα. Πρὸ ὀλίγου καιροῦ, ἀπὸ διάφορα μέρη εἶχαν φθάσει στὰ Ψαρὰ προειδοποιήσεις ὅτι ὑπῆρχαν προδότες. Μάλιστα εἶχε ὑποδειχθεῖ ὁ Κώττας. Κατόπιν αὐστηρῶν ἐρευνῶν, πρὸς σωπα, τὰ ὁποῖα ἀποκαλύφθηκαν, ἐκτελέσθηκαν ἢ ἐκτοπίσθηκαν. Τὸν Κώττα δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ τὸν κατηγορήσει· τὴ σωτηρία του τὴν ὄφειλε πρωτίστως στὸ γεγονός ὅτι ἦταν λαοφιλῆς. Ἐπειδὴ οἱ πρόκριτοι δὲν τολμοῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ αὐτόν, τοῦ ἀνέθεσαν τὴν φύλαξη μιᾶς θέσεως σὲ σημεῖο τοῦ νησιοῦ, τὸ ὁποῖο θεωροῦσαν ἀπρόσιτο. Καὶ ἀκριβῶς στὸ σημεῖο ἐκεῖνο πραγματοποιήθηκε ἡ ἀπόβαση 3000 ἀνδρῶν. Ἀναφέροντας λεπτομερῶς αὐτὴ τὴ φήμη, ἡ ὁποία φαίνεται νὰ εἶναι ἐπιβεβαιωμένη, πιστεύουμε ὅτι ἔχουμε ἐκπληρώσει τὸ καθῆκον μας, ὡς φίλοι τῆς ἀληθείας, ὡς ἄνθρωποι ἀμερόληπτοι.³¹

Τὸ δημοσίευμα αὐτό (γραμμμένο στὴ Σμύρνη), ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Voutier, τὴν ὁποία προαναφέραμε (γραμμμένη στὴ Μῆλο), ἡ ἐπιστολὴ τῶν Νοταρᾶ καὶ Καλαρᾶ, καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ποὺ ἀναφέρονται σὲ προδοσία (γραμμμένα στὴν Πελοπόννησο) συντάχθηκαν σχεδὸν ταυτόχρονα, στὸ τριήμερο 24-26.6.1824. Ἡ χρονικὴ σύμπτωση, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονός ὅτι τὰ κείμενα, γραμμμένα σὲ διαφορετικούς τόπους, δὲν φαίνεται

31. Ἐφημ. *Le Smyrneen*, φ. 2 (28.6/10.7.1824), σ. [2-3]. Τὸ ἀπόσπασμα ποὺ ἀναφέρεται στὴν προδοσία τοῦ Κώττα ἀναδημοσιεύτηκε, ὡς μέρος ἀνταπόκρισης ἀπὸ τὴν Κέρκυρα μὲ ἡμερομηνία 21 Ἰουλίου, στὶς ἐφημερίδες *Le Constitutionnel*, φ. 238 (25.8.1824), σ. 1 καὶ *Journal du Gard*, φ. 69 (1.9.1824), σ. [1]. Ὁλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ Roux μεταφρασμένο στὰ Γερμανικὰ δημοσίευσαν πέντε τουλάχιστον ἐφημερίδες: *Stadt Aachener Zeitung*, φ. 203 (25.8.1824), σ. [3]· *Allgemeine Zeitung*, φ. 240 (27.8.1824), σ. 960· *Münchener Politische Zeitung*, φ. 204 (28.8.1824), σ. 1099· *Mannheimer Zeitung*, φ. 241 (30.8.1824), σ. [3-4]· *Neckar Zeitung*, παράρτημα ἀρ. 4 τοῦ φ. 238 (30.8.1824), σ. 962.

νὰ βασίστηκαν στὴν ἴδια πηγὴ, δείχνει ὅτι ἡ φήμη γιὰ τὸν Κώττα διεσπάρη ταυτόχρονα πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, τὶς ὁποῖες ἀκολούθησαν οἱ Ψαριανοὶ ποὺ εἶχαν διασωθεῖ· δὲν χαλκεύτηκε σὲ κάποιο κακόβουλο κέντρο, γεννήθηκε στὶς συζητήσεις ποὺ ἔκαναν οἱ ἐμπερίστατοι πρόσφυγες καὶ διαδόθηκε ἀπὸ αὐτούς. Σὲ ἐπόμενο φύλλο σημείωσε ὁ Roux: «L'Ipsariote avoit tout prévu la trahison exceptée, si nous en croyons quelques rumeurs populaires».³²

Ἡ ἀκτίνα τῆς διασπορᾶς σύντομα ἐπιμηκύνθηκε: Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη, Ζάκυνθος, Κέρκυρα, Ὁδησσός, εἶναι τόποι ἀπὸ ὅπου ἔφυγαν πρὸς πολλὰ κατευθύνσεις ἐπιστολὲς ἀναφερόμενες στὸν Κώττα καὶ στοὺς «Ἀλβανούς» μισθοφόρους, στὴν προδοσία του/τους. Οἱ «rumeurs populaires», ἐπίμονες καθὼς φαίνεται, δὲν ἄργησαν νὰ φτάσουν στὰ γραφεῖα τῶν ἐφημερίδων τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Ὁ συντάκτης τοῦ *Journal des débats politiques et littéraires*, σχολιάζοντας στὶς 28.7/ 9.8.1824 τὶς εἰδήσεις ποὺ ἔφταναν γιὰ τὴν καταστροφή τῶν Ψαρῶν σημείωνε στὴν πρώτη σελίδα:

Γιὰ ὅποιον γνωρίζει τὴν ἰσχυρὴ θέση τῶν Ψαρῶν, τὸν ἐνθουσιασμοῦ τῶν κατοίκων αὐτοῦ τοῦ βράχου καὶ τὴν ἄγνοια (*l'ignorance*) τῶν Τούρκων πυροβολητῶν, εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοήσῃ πῶς ὁ καπουδὰν πασὰς κατόρθωσε μὲ τὸ στόλο νὰ καταλάβῃ ἓνα φρούριο. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε προδοσία.

Ἡ δημοσιότητα ποὺ ἀκολούθησε εἶναι πραγματικὰ ἐντυπωσιακὴ. Τὸν Αὐγούστο, τὸν Σεπτέμβριο καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1824 ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες καὶ στὴ Βόρεια Ἀμερικὴ³³ δημοσίευαν ἢ ἀναδημοσίευαν ἀποσπάσματα ἀνταποκρίσεων, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες τὰ Ψαρὰ ἀλώθηκαν μὲ προδοσία. Δὲν ἔχουν ὅλα τὰ δημοσιεύματα τὸ ἴδιο περιεχόμενο, βρίσκουμε διάφορες ἐκδοχὲς, ἡ προδοσία πάντως εἶναι τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο τὰ πλεῖστα ὁμοφωνοῦν. Ἄλλα μιλοῦν γιὰ ἀπευθείας συνεννόηση τοῦ Κώττα μὲ τοὺς ἀντιπάλους, σὲ ἄλλα διατυπώνεται ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι στὴ συνωμοσία ἀναμίχθηκαν καὶ δύο πλοίαρχοι χριστιανικοῦ ἔθνους ἢ γενικὰ οἱ Καθολικοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἢ Ἕλληνες πλοηγοὶ ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη,³⁴ ἀλλοῦ διαβάζουμε ὅτι εἶχε βάλει τὸ χέρι του

32. «Ὁ Ψαριανὸς εἶχε προβλέψῃ τὰ πάντα, ἐξαιρουμένης τῆς προδοσίας, ἂν πιστέψουμε ὀρισμένες δημοφιλεῖς φήμες». Βλ. ἐφημ. *Le Smyrnéen*, φ. 5 (19/31 Ἰουλίου 1824), σ. [2].

33. Ἐντόπισα δημοσιεύματα στὶς ἐξῆς γλωσσες: Ἀγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ἰσλανδικά, Ἰσπανικά, Ὀλλανδικά, Πολωνικά, Πορτογαλικά καὶ Ρωσικά.

34. Βλ. *Journal des débats politiques et littéraires* (16-17.8.1824), σ. [1].

και ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, παρακινώντας τοὺς ἀρχηγούς τῶν Χριστιανῶν («Ἀλβανῶν») μισθοφόρων νὰ παραδώσουν τὸ νησί στοὺς Ὀθωμανούς,³⁵ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἐξαγορᾶς ὅλων τῶν «Ἀλβανῶν», σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ καθέννας θὰ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸν καπουδᾶν πασσὰ χίλια τσεκίνια.³⁶ Τὴν κατάσταση τῆς πληροφόρησης γιὰ τὸ γεγονός τὴ συνόψισε εὐστοχα συντάκτης γαλλικοῦ ἐντύπου ὡς ἐξῆς:

Οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη δὲν παρέχουν ἀκόμη ἀκριβεῖς λεπτομέρειες γιὰ τὴν κατάληψη τῶν Ψαρῶν, ὅλες ὁμως συγκλίνουν στὴ διαβεβαίωση ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν θὰ εἶχαν καταλάβει τὸ νησί αὐτὸ χωρὶς τὴν προδοσίαν τῶν Ἀρναούτῶν, οἱ ὁποῖοι διευκόλυναν τὴν ἀπόβασή τους καὶ τοὺς παρέδωσαν ἀμαχητὶ τὸ κύριο ὄχυρό. Ἐξιστοροῦνται διάφορα περιστατικά, δὲν ἔχει, ὡστόσο διαπιστωθεῖ ἂν εἶναι ἀληθῆ ὥστε νὰ τὰ ἀναφέρουμε.³⁷

Πρὸς τὰ τέλη Αὐγούστου, ἡ φιλελεύθερη ἐφημερίδα *Le Constitutionnel*, πού εἶχε ἀπὸ τὸ φ. 228 τῆς 15.8.1824 δημοσιεύσει κείμενο γιὰ τὴν προδοσίαν τῶν («Ἀλβανῶν») μισθοφόρων, δέκα ἡμέρες ἀργότερα (φ. 238, 25.8.1824), ἀναφερόμενη στὸν Κώττα καὶ στὴν τοποθεσίαν πού ὑπερασπιζόταν, σημείωνε:

35. Ἐπὶ λέξει: «Le patriarche de Constantinople est aussi accusé d'avoir pris part à cette machination, en engageant, par ses exhortations, les chefs albanais à trahir la cause de la croix». Βλ. ἐφημ. *Le Constitutionnel*, φ. 228 (15.8.1824), σ. [1].

36. Γιὰ τὴν, προφανῶς ἀβάσιμη, ἐκδοχὴ τῆς δωροδοκίας ὅλων τῶν («Ἀλβανῶν») βλ. ἐνδεικτικὰ τρία ἐντυπα, ἓνα γαλλόφωνο, ἓνα γερμανόφωνο καὶ ἓνα ἀγγλόφωνο (ἀμερικανικό): *Journal de Bruxelles*, φ. 227 (14.8.1824), σ. 3, *Staats und gelehrte Zeitung des hamburgischen unpartheyischen Correspondenten*, φ. 132 (18.8.1824), σ. [6] καὶ *Niles' Weekly Register*, τ. 27, τχ. 681 (2.10.1824), σ. 74. Ἡ φιλοτουρκικὴ ἐφημερίδα *Oesterreichischer Beobachter*, φ. 235 (22.8.1824), σ. [1093], εἶχε σχολιάσει τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ μὲ τὴ δημοσίευση ἀνταπόκρισης ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία: «Οἱ Ψαριανοὶ πού διέφυγαν ἀποδίδουν τὴν καταστροφή τους στὴν προδοσίαν τῶν Ἀλβανῶν. Ἄν ἡ κατηγορία αὐτὴ ἔχει κάποια βάση, τότε ἐνδεχομένως ἀφορᾷ μόνον ἐκείνους, στοὺς ὁποίους εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ ἄμυνα τῆς μίας ἢ τῆς ἄλλης τοποθεσίας. Οἱ 500 Ἀλβανοὶ πού ἔπεσαν στὸ ὄχυρό τοῦ Ἁγίου Νικολάου σίγουρα δὲν πολέμησαν σὺν προδότεις». Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀναδημοσιεύτηκε ὡς τὸ τέλος Αὐγούστου καὶ σὲ ἄλλες (γερμανόφωνες) ἐφημερίδες. Στὴν πιὸ ἀκραία μορφή της καὶ μὲ καταφανῶς ἀνακριβεῖς πληροφορίες βρισκοῦμε τὴν ἐκδοχὴ τῆς προδοσίας ὅλων τῶν («Ἀλβανῶν») μισθοφόρων γιὰ πρώτη (;) φορὰ σὲ ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, δημοσιευμένη στὴν ἐφημερίδα *Journal des débats*, στὸ φύλλο τῆς 11.8.1824. Παραλλαγὴ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς βλ. στὸ τεῦχος τοῦ Σεπτεμβρίου 1824 τοῦ *The London Magazine*, σ. 322.

37. *Journal de Paris*, φ. 224 (13.8.1824), σ. 4.

Σὲ αὐτὸ τὸ μέρος, ὥστόσο, πραγματοποιήθηκε ἡ πρώτη ἀπόβαση τῶν Τούρκων σχεδὸν χωρὶς καμία ἀντίσταση, γεγονός πού δὲν ἀφήνει καμία ἀμφιβολία γιὰ τὴν προδοσία αὐτοῦ τοῦ ἀνέντιμου ἀξιωματικοῦ.

Τὸ ἀδιαμφισβήτητο γεγονός ὅτι ὁ Κώττας εἶχε χάσει τὴ ζωὴ του στὰ Ψαρά δὲν ἐμπόδιζε τοὺς συντάκτες τῶν εἰδήσεων νὰ τὸν παρουσιάζουν ὡς προδότη. Ἄλλοι ἔγραφαν ὅτι στὴν ὀρμὴ τῆς ἐπίθεσης οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ δὲν εἶχαν λόγο νὰ διακρίνουν τοὺς προδότες, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε γενικὰ δὲν ἐκτιμοῦσαν, ἄλλοι ὑποστήριζαν ὅτι οἱ «Ἀλβανοὶ» σκοτώθηκαν ἀπὸ κακὴ συνεννόηση. Εἰδικὰ γιὰ τὸ τέλος τοῦ Κώττα δημοσιεύτηκαν ἐκεῖνο τὸ διάστημα διάφορες ἐκδοχές· ἴσως ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα περιέχεται σὲ ἀνταπόκριση πού φέρεται νὰ στάλθηκε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἔφτασε στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη μέσω Ὁδησοῦ. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν, οἱ Τούρκοι κομματίασαν κυριολεκτικὰ τὸν Κώττα ὑπὸ τὶς ἐξῆς συνθήκες:

Ὁ Ἀλβανὸς ἀρχηγὸς Γκόντας ἢ Κότας, ὁ ὁποῖος εἶχε ξεκινήσει τὶς πρῶτες συμφωνίες μὲ τὸν καπουδὰν πασὰ γιὰ τὴν αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση κατὰ τῶν Ψαρῶν καὶ εἶχε ἐγκαταλείψει τὸ κανονοστάσιο μετὰ ἀπὸ κάποια ἀνταλλαγὴ πυρῶν, ὅπως λένε κομματιάστηκε κατὰ κυριολεξία ἀπὸ τοὺς ἐξαγριωμένους Τούρκους, μετὰ τὴν καταστροφικὴ τροπὴ πού ἔλαβε αὐτὸ τὸ ἐγγεῖρημα. Ὁ καπουδὰν πασὰς τὸν κάλεσε στὸ πλοῖο του ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόβαση, γιὰ νὰ ζητήσει περαιτέρω διευκρινίσεις. Ὁ Γκόντας τοῦ ἔδωσε ἕναν κατάλογο μὲ ὅλα τὰ στρατεύματα, τὰ ὄπλα καὶ τὰ πυρομαχικὰ πού ὑπῆρχαν στὰ Ψαρά. Καὶ μόνο τὸ γεγονός ὅτι ἕνα μέρος τῶν Ἀλβανῶν παρέμεινε πιστὸ στοὺς Ἕλληνες καὶ συνέχισε νὰ ἀντιστέκεται γενναῖα, γέννησε ὑποψίες στὸν καπουδὰν πασὰ. Ξαφνικὰ ἔγινε ἡ ἐκρηξὴ στὸν Ἅγιο Νικόλαο καί, ἀφοῦ ὁ καπουδὰν πασὰς ὑπέθεσε ὅτι ὁ Γκόντας γνώριζε πὼς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶχε ὑπονομευθεῖ μὲ πυρίτιδα ἀλλὰ σιῶπησε, πρῶτα τὸν βασάνισε καὶ ὕστερα τὸν ἄφησε στὸ ἔλεος τῆς ἐκδίκησης τῶν στρατιωτῶν του στὴ Μυτιλήνη. Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ τέρατος, χωρὶς τὸ ὁποῖο ὁ καπουδὰν πασὰς θὰ εἶχε τὴ μοῖρα τῶν προκατόχων του ἀνάμεσα στὰ Ψαρά καὶ τὰ Ἀντίψαρα.

Ἡ ἐκδοχὴ αὕτὴ γνώρισε μεγάλη διάδοση στὶς ἀρχές Σεπτεμβρίου 1824: τὸ κείμενο πού παραθέτω δημοσιεύτηκε στις 4.9.1824 σὲ ἕξι τουλάχιστον γερμανικὲς ἐφημερίδες³⁸ καὶ ὡς τις 9.9.1824 εἶχε ἀναδημοσιευτεῖ σὲ

38. *Der bayerische Volksfreund, Der Friedens und Kriegs-Kurier, Neckar Zeitung, Neueste Weltbegebenheiten, Regensburger Zeitung, Schwäbischer Merkur.*

τουλάχιστον επτά ακόμα.³⁹ Τὴν ἐντόπισα ἐπίσης σὲ δώδεκα γαλλόφωνα⁴⁰ καὶ ἓνα ἀγγλόφωνο⁴¹ ἔντυπο καὶ ὑποθέτω ὅτι ὑπῆρξαν κι ἄλλες ἀναδημοσιεύσεις σὲ διάφορες γλώσσες.

Μετὰ τοὺς ἐφημεριδογράφους ἀνέλαβαν κάποιοι λογοτέχνες νὰ παραδώσουν τὸν Κώττα, ἀλλὰ καὶ τοὺς «Ἀλβανούς» ποὺ διοικούσε, στὴν κοινὴ περιφρόνηση, στιγματίζοντάς τους ὡς προδότες. Ὁ νεαρὸς Βρετανὸς ποιητῆς George James De Wilde, ἔγραψε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1824 ἓνα ποίημα 41 στίχων μὲ τὸν τίτλο «The betrayers of Ipsara»⁴² κάποιος ποὺ ὑπέγραφε μὲ τὰ ἀρχικὰ G.L. ἐπίσης ἀναφέρθηκε στὶς «μουσουλμανικὲς ὁρδῆς» ποὺ τοὺς ἄνοιξε ἢ προδοσίᾳ τὸν δρόμο γιὰ νὰ πατήσουν τὰ Ψαρά,⁴³ ἐνῶ πρὶν τελειώσει ἡ χρονιά τουλάχιστον δύο Γάλλοι ποιητὲς ἐξέδωσαν ἀπὸ μία ὠδὴ γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν. Ὁ ἓνας εἶχε δεχτεῖ τὴν ἐκδοχὴ τῆς προδοσίας ὅλων τῶν «Ἀλβανῶν»:

Στὸ ξίφος τῶν δημίων σου ἀνυπεράσπιστη παραδομένη,
Πέρτεις, ὦ νῆσε τῶν Ψαρῶν· ἡ στάχτη σου ὅμως ἀγιασμένη
Ἡ Κλειὸν θ' ἀποτυπώσει τὰ δεινὰ καὶ τ' ὄνομά σου·
Ἰστορῶντας τὸ χέρι της τὴν πτώση σου τὴ μεγαλειώδη,
Κοντὰ της τῶν ἀνάνδρων Ἀλβανῶν τὸ ἔγκλημα τὸ ἀποτρόπαιο
θ' ἀποθέσει
Καὶ μὲ σμίλη ἐκδικητικὴ αἰώνια θὰ τοὺς στιγματίσει.⁴⁴

Ὁ ἄλλος κατονόμασε τὸν Κώττα:

Μά, τί βλέπω; Ὁ Κώττας μόλις παρέδωσε τὶς πύλες,

39. *Karlsruher Zeitung* (5.9.1824), *Aschaffener Zeitung* (6.9.1824), *Neue Speyerer Zeitung* (7.9.1824), *Stadt Aachener Zeitung* (7.9.1824), *Leipziger Zeitung* (8.9.1824), *Riedlinger politische Zeitung* (9.9.1824), *Westfälischer Merkur* (9.9.1824).

40. *Journal des débats politiques et littéraires* (7.9.1824), *Le Constitutionnel* (8.9.1824), *Le Courrier Français* (8.9.1824), *Le moniteur universel* (8.9.1814), *Journal de Bruxelles* (9.9.1824), *Journal de Paris* (9.9.1824), *L'Indicateur* (11.9.1824), *Le Mémorial Bordelais* (11.9.1824), *Journal politique et littéraire de Toulouse et de la Haute-Garonne* (13.9.1824), *Journal de Grenoble* (14.9.1824), *Journal du Gard* (15.9.1824), *Le Véridique* (16.9.1824).

41. *Galignan's Messenger* (8.9.1824).

42. *The Pocket magazine of classic and polite literature*, τ. 1, Λονδίνο 1824, σ. 357-358.

43. «For treason has open'd a way for their sword». Βλ. τὸ ποίημα μὲ τίτλο «Ipsara», στὸ ἐβδομαδιαῖο φύλλο *The Mirror*, τχ. 106 (2.10.1824), σ. 244-245. Τὸ ποίημα δόθηκε γιὰ δημοσίευση τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1824.

44. J. E. Gautier, *Ipsara, chant élégiaque*, Παρίσι 1824, σ. 6.

Ἡ δλέθρια ἡμισέληνος παίρνει τὴ θέση τοῦ σταυροῦ·
 Καὶ μὲ τοῦ νικητῆ Χοσρέφ τὸ πρόσταγμα
 Οἱ παμπληθεῖς του φάλαγγες ὄμοῦν.⁴⁵

Στὸν μακρινὸ Καναδά, σὲ ἀνυπόγραφο ποίημα μὲ τίτλο «The capture of Ipsara» γίνεται ἐπίσης λόγος γιὰ τὸ καταραμένο χέρι τοῦ ἐξαγορα-
 σμένου μὲ χρυσάφι προδότη, ποὺ ἀνοίξε τις πύλες στὸν ἐχθρό (Gold purchas'd the triumph-the traitor's curst hand | Threw open to tyrants the gates of the land),⁴⁶ ἐνῶ στὸ φιλολογικὸ παράρτημα τῆς γερμανικῆς ἐφημερίδας *Rheinisch-Westphälischer Anzeiger* δημοσιεύτηκε μεταξὺ ἄλλων καὶ ἓνα ἐπίγραμμα στὰ Λατινικά, μὲ τίτλο «Ipsara prodita Turcis» (Τὰ Ψαρά προδομένα στοὺς Τούρκους), συνθεμένο ἀπὸ τὸν φιλέλληνα Γερμανὸ Bernhard Gottfried Bueren (1771-1845).⁴⁷

Τοὺς συντάκτες τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν καὶ τοὺς λογοτέχνες ἀκολούθησαν οἱ συγγραφεῖς ἱστορικῶν ἔργων. Ἀπὸ τὸ 1825 καὶ ὡς τὸ τέλος τῆς δεκαετίας κυκλοφόρησαν τουλάχιστον ἕντεκα βιβλία, τὰ ὁποῖα παρουσίαζαν τὴν προδοσίαν τοῦ Κώττα ὡς ἀδιαμφισβήτητο γεγονός, θέτοντας, τρόπον τινά, μιὰ σφραγίδα ἐγκυρότητας στὶς σχετικὲς διαδόσεις. Τὰ ἀπαριθμῶ μὲ χρονολογικὴ σειρά:

1. *Chroniques du Levant, ou Mémoires sur la Grèce et les contrées voisines*, Παρίσι 1825.
2. Edward Blaquières, *Histoire de la révolution actuelle de la Grèce [...]*, Παρίσι καὶ Λειψία 1825.⁴⁸
3. Claude Denis Raffenel, *Histoire des événemens de la Grèce [...]*, τρίτο μέρος, Παρίσι 1825.
4. Pierre J. S. Dufey, *Résumé de l'histoire de la régénération de la Grèce jusqu'en 1825*, 3 τόμοι, Παρίσι 1825.
5. Hubert Lauvergne, *Souvenirs de la Grèce pendant la campagne de 1825, ou Mémoires historiques et biographiques [...]*, Παρίσι 1826.

45. Casimir Boutereau, *Ipsara, chant dithyrambique*, Παρίσι 1824, σ. 12.

46. *The Canadian Magazine and Literary Repository*, τ. 4, τχ. 19 (Ἰανουάριος 1825), σ. 67. Τὸ ποίημα ἀναδημοσιεύτηκε, ὡς ἀνώνυμο πάλι, μερικὰ χρόνια ἀργότερα. Βλ. *The Poetical Melange*, τ. 3, Ἐδιμβούργο 1828, σ. 73-75.

47. *Kunst und Wissenschaftsblatt*, 18.9.1824, στήλη 607.

48. Τὸ βιβλίον δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μετάφραση τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου, ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ στὸ Λονδίνο τὴν προηγούμενη χρονιά, μὲ τίτλο *The Greek Revolution. Its Origin and Progress*. Ἡ ὕλη τοῦ ἔχει συμπληρωθεῖ καὶ ἔτσι περιέχει τὰ τῆς ἄλλωσης τῶν Ψαρῶν, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὴν ἀγγλικὴ ἐκδοσὴ τοῦ 1824. Τὰ τῆς προδοσίας τοῦ Κώττα βλ. στὶς σ. 328-334.

6. F.C.H.L. Pouqueville, *Storia della rigenerazione della Grecia dal 1740 al 1824 tradotta ed illustrata da Stefano Ticozzi*, 10 τόμοι, Ίταλία 1826.⁴⁹
7. Ernst Münch, *Geschichte des Aufstandes der hellenischen Nation von der Ermordung des Patriarchen und Erklärung des Kongresses von Kalamata bis auf unsere Tage*, Zweiter Theil, *Die Begebenheiten der Jahre 1822, 1823 und 1824*, Βασιλεία 1826.
8. [Jean Philippe Paul] Jourdain, *Mémoires historiques et militaires sur les événements de la Grèce, depuis 1822, jusqu'au combat de Navarin*, 2 τόμοι, Παρίσι 1828.
9. Jacovaky Rizo Néroulos, *Histoire moderne de la Grèce depuis la chute de l'Empire d'Orient*, Γενεύη 1828.
10. Alexandre Soutzo, *Histoire de la révolution grecque*, Παρίσι 1829.
11. Thomas Keightley, *History of the War of Independence in Greece*, 2 τόμοι, Έδιμβούργο 1830.

Ἡ ἔκδοση τῶν *Chroniques du Levant* τὸ 1825 ἀπὸ ἕναν οἶκο μὲ πανευρωπαϊκὴ ἀναγνώριση, αὐτὸν τῆς οἰκογένειας Didot, συνετέλεσε, νομίζω, πολὺ στὴν ἑδραίωση τῆς πεποίθησης γιὰ τὴν προδοσία τοῦ Κώττα. Ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο περιέχει τὶς σχετικὲς ἀναφορὲς καὶ βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ πολυσέλιδου τόμου μὲ τὸ πλούσιο τεκμηριωτικὸ ὕλικὸ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, εἶναι κατηγορηματικὸς σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐνοχλὴ τοῦ μισθοφόρου καπετάνιου. Μεταφράζω χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα:

Ὁ Κώστας, ξεχνώντας δόξα, τιμὴ καὶ ὄρκους, γιὰ νὰ ἀνοίξει τὴν καρδιά του μόνον στὴ φιλαργυρία, διατάσσει Κάτω τὰ ὄπλα. Οἱ ἄνδρες του ἔκκληκτοι δὲν ξέρονται τί νὰ πιστέψουν· ὁμως ἡ ἀναταραχὴ εἶχε εἰσέλθει στὶς τάξεις τους. (σ. 8)

Οἱ Ψαριανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι, μιλοῦν γιὰ προδοσία. Ὅλοι κατηγοροῦν τοὺς ξένους, τοὺς ὀνομαζόμενους Ἀλβανούς, ἢ, μᾶλλον, τὸν ἀρχηγό τους, ὀνόματι Κώστα. (σ. 12)

49. Στὸν ἀνυπόγραφο πρόλογο τοῦ συμπληρωματικοῦ αὐτοῦ τόμου ὁ Ticozzi σημείωσε ὅτι μετὰ τὸ 1823 (τελευταῖο ἔτος πού καλύπτει τὸ πρωτότυπο ἔργο) «συνέβησαν πολὺ σοβαρὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔγιναν γνωστὰ στὴν Εὐρώπη μόνον μέσω τῶν ἐφημερίδων, οἱ ὁποῖες συνήθως εἶναι ἀναξιόπιστες ἢ ἀντιφατικές. Ἐμεῖς τώρα, βέβαιον ὅτι θὰ πράξουμε κάτι τὸ ὁποῖο θὰ εὐχαριστήσῃ ὅλους ὅσοι ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ μοίρα τῶν Ἑλλήνων, ἀναλαμβάνουμε νὰ δημοσιεύσουμε σὲ ἕναν τόμο τὴ συνέχεια τῆς Ἱστορίας τοῦ κ. Pouqueville ὡς τὸ τέλος τοῦ 1825, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ καὶ θὰ ἐκτιμηθεῖ». Γιὰ τὴν προδοσία τοῦ Κώττα στὴν οὐσία ἀναπαράγει (στὶς σ. 31-38) ὅσα εἶχε διαβάσει στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ βιβλία πού ἀπαρίθμησα παραπάνω.

Λέγεται ἐπίσης ὅτι ὁ Κώστας ἐθεάθη στὴν τουρκικὴ ναυαρχίδα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ Ἀλβανοὶ χάθηκαν, συμφωνοῦμε. Καὶ λέμε ἐπίσης ὅτι δὲν κατηγοροῦμε τὸ σῶμα τῶν Ἀλβανῶν ἀλλὰ μόνον τὸν Κώστα, πὸν μὲ τὴν προδοσία του ἀνοιξε τὶς πύλες στὸν ἐχθρὸ καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο παρέδωσε στὸ ὀθωμανικὸ ξίφος ἕναν γενναῖο λαό. (σ. 13)

Ὁ πρῶτος διερωμηνέας τοῦ καπουδὰν πασαῖ εἶπε σὲ ἕναν Γάλλο ἀξιωματικὸ: «Ὁ Κώστας μᾶς βοήθησε πολὺ. Ὁ διοικητὴς τῶν δικῶν μας Ἀλβανῶν τοῦ μὴνυσε: “Θὰ τολμήσεις νὰ πολεμήσεις τὸν πρῶην ἀφέντη σου; Θὰ παραμείνεις ἀναίσθητος στὶς ὥραιες προτάσεις πὸν σοῦ κάνει;” “Ὁχι”, ἀπάντησε ὁ Κώστας, “Ἐλάτε, φίλοι μου, καὶ θὰ δεῖτε ὅτι ἐξακολουθῶ νὰ εἶμαι πιστὸς ὑπερέτης τῆς ἐξοχότητάς του”». (σ. 17-18)

Πιὸ ἀναλυτικὸς καὶ μὲ διαφορετικὲς πληροφορίες σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ καθέκαστα τῆς κρίσιμης γιὰ τὴν κατάρρευση τῆς ἄμυνας τοῦ νησιοῦ προσέγγισης τῶν ἀποβατικῶν σκαφῶν στὸ σημεῖο πὸν βρισκόταν τὸ σῶμα τῶν («Ἀλβανῶν») μισθοφόρων, καὶ πιὸ κατηγορηματικὸς ἴσως ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Κώττα εἶναι ὁ Raffanel, πὸν φαίνεται ὅτι εἶχε κάνει εἰδικὴ ἔρευνα· εἶχε στὴ διάθεσή του μαρτυρίες αὐτοπτῶν, πιθανότατα μελῶν πληρωμάτων τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα μετέφεραν τὸ τμῆμα τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων πὸν βγήκε πρῶτο στὸ νησί, καὶ εἶχε ἐπίσης ὑπόψη του σχετικὲς ἀφηγήσεις διασωθέντων Ψαριανῶν.⁵⁰ Ἀφοῦ ἐξηγεῖ πῶς καὶ γιὰτὶ τὸ σῶμα τῶν μισθοφόρων πὸν διοικοῦσε ὁ Κώττας, μὲ τὰ τέσσερα κανόνια του, θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἀποτρέψει εὐκόλα τὴν ἀπόβαση στὸ σημεῖο τὸ ὁποῖο φρουροῦσε, σημειώνει (σ. 198):

50. Σημειώνει σχετικὰ στὴ σ. 200: «Σὲ ὅ,τι μὲ ἀφορᾷ, θεώρησα ὅτι ἔπρεπε νὰ βασιστῶ στὶς ἀναφορὲς πολλῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν αὐτόπτες μάρτυρες ἢ εἶχαν τὴν τύχη νὰ ἀκούσουν Ψαριανούς πὸν γλίτωσαν τὴ σφαγὴ νὰ ἀφηγοῦνται τὰ δεῖνά τῆς πατρίδας τους». Γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ πυροβολικοῦ τῶν Ψαριανῶν στὴν πρώτη φάση τῆς ἐπίθεσης ὁ Raffanel ἐπικαλεῖται (σ. 195-196) τὴ μαρτυρία ἀξιωματικῶν εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν πλοίων πὸν παρακολουθοῦσαν ἀπὸ ἀπόσταση τὰ διαδραματιζόμενα, καὶ δείχνει ὅτι γνώριζε τὴν ἀναφορὰ τοῦ Jean-Baptiste de Villeneuve-Bargemon, «Capitaine de frégate commandant la corvette l'Isis». Ἡ ἀναφορὰ συντάχθηκε ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα, στὶς 6.7.1824· βλ. Louis-Marie Bajot, *Annales maritimes et coloniales*, μέρος II, τ. 2, Παρίσι 1824, σ. 461-467. Ἡ ἔκθεση δὲν ἀναφέρεται στὸν Κώττα, ἀλλὰ προφανῶς ὁ Raffanel θεώρησε ὅτι ἡ ἀπόσταση δὲν ἐπέτρεπε στὸν Villeneuve νὰ ἀντιληφθεῖ τί ἀκριβῶς γινόταν στὸ σημεῖο τῆς ἀπόβασης.

Υπάρχουν διάφορες αφηγήσεις για τη φρικτή αυτή τραγωδία. Κα-
νείς δεν ἀμφισβητεί την προδοσία τοῦ Κώττα, και εἶναι μεγάλη ἡ
ἐκπληξή μας, ὅταν βλέπουμε ὅτι οἱ συντάκτες ὀρισμένων δημοσι-
ευμάτων ἐπιχειροῦν νὰ ἀπαλλάξουν αὐτὸ τὸ τέρας ἢ νὰ τοῦ ἀπο-
δώσουν μόνον ἔμμεσα μιὰ καταστροφή πὺν ὑπῆρξε δικό του ἔργο.

Ἀπὸ τοὺς δύο Ἑλληνας ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος φαίνεται νὰ εἶχε γιὰ
τὸ συγκεκριμένο θέμα διαφορετικὲς πηγές ἀπὸ ὅσους εἶχαν γράψει ὡς
τότε, ἀφοῦ προσθέτει ἓνα ὄνομα ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλοῦ: γράφει (σ. 327) ὅτι
ὁ Κώττας καὶ ὁ ὑπαρχηγός του Καραμπέλιας ἦσαν ἐξαγορασμένοι ἀπὸ
τὸν Τοῦρκο ναύαρχο.

Ἡ διάδοση τῆς φήμης φυσικὰ συνεχίστηκε τὰ ἐπόμενα χρόνια. Εἶναι
δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς ἱστορικὸ ἢ λογοτεχνικὸ ἔργο ἢ ἐγκυκλοπαιδικὸ
λεξικὸ ἐκδεδομένο στὴν Εὐρώπη ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, πὺν νὰ
ἀναφέρεται στὴν καταστροφή τῶν Ψαρῶν καὶ νὰ μὴν κάνει λόγο γιὰ τὴν
προδοσία τοῦ Κώττα ἢ καὶ τῶν «Ἀλβανῶν» του.⁵¹

***

Στὴν Ἑλλάδα ἡ βεβαιότητα γιὰ τὴ βασιμότητα τῆς φήμης δὲν ὑπῆρξε
τόσο γενική. Ὑπῆρξε μάλιστα πολὺ ἐνωρὶς διάψευσή της σὲ μιὰν ἐκθεση,
καθόλου κολακευτικὴ γιὰ τοὺς Ψαριανούς, τὴν ὁποία συνέταξε ὁ Ὑδραῖος
ἀντιναύαρχος Γεώργιος Σαχτούρης στίς 15.7.1824. Σύμφωνα μὲ τίς
πληροφορίες πὺν ἐκεῖνος συνέλεξε: «Καμμία προδοσία δὲν ἐμεσολάβη-
σεν, ἡ διαφωνία τῶν κατοίκων καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων μέτρων
ἠφάνισαν τὴν νῆσον».⁵² Ἡ ἐκθεση Σαχτούρη δημοσιεύτηκε πολλὲς δεκα-
ετίες μετὰ τὴ σύνταξή της, δείχνει ὡστόσο ὅτι στὰ ἐπαναστατημένα
ἐδάφη εἶτε δὲν πίστεψαν ὅλοι τὴν ἱστορία τῆς προδοσίας εἶτε κάποιοι
θέλησαν, γιὰ διάφορους λόγους, νὰ τὴ διαψεύσουν.

Δημοσιεύματα ἑλληνικὰ μὲ ἀναφορὲς στὸ θέμα πὺν μᾶς ἀπασχολεῖ,
ἀπὸ ὅσα γνωρίζω, ἐμφανίστηκαν μόνον ἀφοῦ ἡ Ἐπανάσταση εἶχε τελειώ-
σει. Πρῶτος ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας ἐμφανίστηκε βέβαιος ὅχι μόνον ὅτι
ὁ Κώττας ἦταν προδότης ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ Ὄθωμανὸς ἀρχιναύαρχος τὸν
εἶχε ἐξαγοράσει ἀρκετὸν καιρὸ πρὶν τὴν ἐπίθεση στὰ Ψάρα:

51. Ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ βλ. Carl Strahlheim, *Die Geschichte unserer Zeit*, τ. 29, Στουτγκάρδη 1830, σ. 343-344· Angelo Brofferio, *Scene elleniche*, τ. 1, Τορίνο 1844, σ. 285-310· Louis Lacroix, *Iles de la Grèce*, Παρίσι 1881, σ. 294-295.

52. Σπυρ. Κουσουλίνος (ἐπιμ.), *Γεωργίου Σαχτούρη ἀντιναύαρχου, Ἱστορικὰ ἡμερολόγια τοῦ ναυτικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ἐκ τῶν πρωτοτύπων ἡμερολογίων αὐτοῦ*, Ἀθήνα 1890, σ. 23.

Ὁ Χουσερέτ ὁμως, ὅστις ἐφαίνετο ὡς νὰ συνεκέντρωσεν ἐκεῖ ὅλας του τὰς δυνάμεις, εἶχε στείλει τὸ πλεῖστον μέρος τῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ἀντίθετον μέρος τῆς νήσου, ὅπου ἐφύλαττε τὰς κανονιοστασίας κἄποιοι κανονιέρος Ἰλλυριὸς Κόττας, ἀγορασμένος πρὸς μὴνῶν ἀπὸ τὸν Χουσερέτ. Οὗτος ἠτόμολόγησεν εὐθὺς εἰς τοὺς Τούρκους· ἀδομολοῦντα τὸν ἐτουφέκισαν ὅπισθεν οἱ χωρὶς κανονιέρον μείναντες Ψαριανοί, οἵτινες ἐκαρτέρησαν ὅλοι ἕως οὗ κατεκόπησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς.⁵³

Ἀκόμα ἓνα ἐλληνικὸ βιβλίον, γραμμένο ἀπὸ τὸν Νικόλαο Ἀργυριάδη καὶ τυπωμένον στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπῃ, προστέθηκε λίγο ἀργότερα (1835) σὲ ὅσα μιλοῦσαν γιὰ τὴν προδοσίαν τοῦ ἀφάνισε τὰ Ψαρά, χωρὶς ὁμως νὰ ἀναφέρεται στὸν Κώττα ὀνομαστικᾶ ἢ στοὺς «Ἀλβανούς»:

Μὲ ὅλα ταῦτα, καὶ μὲ ὄλον ὅτι ἀπεβλήθη ἡ τοῦ Κανάρη συμβουλή, ἤθελον μὲ ὄλον τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἕως τώρα τὰ Ψαρά, ἐὰν φρικτὴ προδοσίαν δὲν ἐματαίωνα τὴν ἀπαραδειγματίστον ἀνδρείαν καὶ τοὺς γενναίους τῶν Ψαριανῶν ἀγῶνας. «Ἐγὼ ὁ ἴδιος –ἔλεγεν ὁ Κανάρης,– ἤκουον τὰς κραυγὰς τῶν προδοτῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκυριεύοντο ἀπὸ φόβον καὶ τρόμον οὐχὶ τοσοῦτον οἱ συμπολιταί μου, ὅσον ἐκεῖνος ὁ σωρὸς τῶν ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν, οἵτινες κατέφυγον ἀπὸ τὴν Χίον καὶ τὴν Μυτιλήνην».⁵⁴

Τὴν ἐπόμενη χρονιά, τὸ 1836, δημοσιεύθηκε στὴν Ἑλλάδα ἡ πρώτη ἔμμεση διάψευση τῶν διαδόσεων ποὺ εἶχαν κυριαρχήσει στὴν Εὐρώπῃ: ὁ Περραιβὸς ἔγραψε ὅτι συμπατριώτης τοῦ Κώττας ἦταν ἓνας ἐκ τῶν «ἀθανάτων πατριωτῶν», ἓνας ἀπὸ τοὺς «ἀρίστους», τοὺς ὁποίους «ὁ ἀνδροκτόνος Ἄρης ἐθέρισεν».⁵⁵ Ὁ γραμματικὸς τοῦ Καρχαϊσκάκη Γεώργιος Γαζής δὲν εἶχε τὴν ἴδια γνώμη· τὸ 1847 ἦταν πεπεισμένος ὅτι ὁ Κώττας δὲν ἔκανε τὸ καθῆκον του:

Κότας. Οὗτος ἦν ὄπλαρχηγός τις Μακεδῶν, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Καρατάσιου. Διορισθεὶς δὲ εἰς τὰ Ψαρά πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου, ὅταν ἐπερικυκλώθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἔλαβε μίαν θέσιν

53. Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, Βιέννη 1832, σ. 650.

54. Νεώτατα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ἀσίας τρόπαια. Ἦτοι βιογραφίαι τῶν νεωτάτων Ἑλλήνων ἡρώων τῶν ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἱερῷ ἀγῶνι διαπρεφάντων. Τμῆμα α' περιέχον τὴν βιογραφίαν τοῦ Κ. Κανάρη ὑπὸ Ν. Α. τοῦ Μαραθωνίου, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἠρώος, Λειψία 1835, σ. 38. Πηγὴ τοῦ Ἀργυριάδη ἦταν, προφανῶς, τὸ πρῶτον κείμενον τῶν *Chroniques du Levant* τοῦ 1825.

55. Χ. Περραιβός, Ἀπομνημονεύματα, ὁ.π., σ. 68.

ἀπὸ τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς πόλεως τῶν Ψαρῶν, τὴν ὁποίαν ἐγκατέλιπε χωρὶς ἀνάγκην καὶ ἀντίστασιν, διαφθαρεῖς, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τῶν Τούρκων μὲ χρήματα· καὶ οὕτω διὰ τῆς προδοσίας τοῦ Κώττα, ἀποβάντες οἱ Τούρκοι ἐκεῖθεν αἰφνηδῶς καὶ ἀνελπίστως, ἐκνύριενσαν τὰ Ψαρὰ εἰς τὰ 1824.⁵⁶

Μπορεῖ νὰ μὴν ἐκδόθηκε τότε ποὺ γράφτηκε τὸ ἔργο τοῦ Γαζῆ, τὸ λῆμμα ὡστόσο ἀποτελεῖ πρώτης τάξεως μαρτυρία γιὰ τὴ σχεδὸν βεβαιότητα περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Κώττα ἀνθρώπων μὲ συμμετοχὴ στὴν Ἐπανάσταση, ποὺ βρέθηκαν δίπλα σὲ σημαντικὰ πρόσωπα. Ἄλλη περίπτωση τέτοια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Γαζῆ, εἶναι ὁ Νικόλαος Σπηλιάδης, ὁ ὁποῖος τὸ 1852 ἐξέφρασε δημοσίως τὴ γνώμη ὅτι χωρὶς τὴν προδοσίαν τοῦ Κώττα ἡ ἀπόβαση τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τῶν Ψαρῶν δὲν θὰ εἶχε πραγματοποιηθεῖ.⁵⁷

Τὸ 1853 κυκλοφόρησαν δύο ἐλληνικὰ βιβλία ἱστορίας μὲ ἀναφορὰ στὴν προδοσίαν τοῦ Κώττα, ἓνα ποὺ τὴν παρουσιάζει ὡς γεγονός καὶ ἓνα τοῦ ὁποῖου ὁ συγγραφέας δηλώνει ὅτι ἡ κατηγορία ἦταν ἐντελῶς ἀνυπόστατη. Ὁ Κωνσταντῖνος Μαργαρίτης, ἀγωνιστὴς καὶ κατόπιν κρατικὸς ὑπάλληλος, εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ πρώτου,⁵⁸ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης εἶναι αὐτὸς ποὺ διαψεύδει τὴ φήμη, χωρὶς ὡστόσο νὰ τεκμηριώνει κάπως τὸ συμπέρασμά του· μοιάζει νὰ θεωρεῖ ἐπαρκῆ λόγῳ τὸν θάνατο τοῦ Κώττα. Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὡστόσο, ὅτι ἐνῶ ἀθωώνει τὸν Κώττα ἐνοχοποιεῖ τοὺς ἄνδρες του, ἀντιστρέφοντας κάπως τὴν εἰκόνα ποὺ εἶχαν δώσει κάποια ξένα δημοσιεύματα:

Περὶ δὲ τὴν τετάρτην ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐν μέσῳ τοῦ κανονοβολισμοῦ καὶ ὑπὸ τὸ ἐπικρατοῦν ἐξ αἰτίας τῆς νηνεμίας νέφος τοῦ καπνοῦ ἀπέβησαν ἄορατοι πεντακόσιοι ἐχθροὶ κατ' ἀρχάς, καὶ κατόπιν καὶ ἄλλοι εἰς θέσιν Προῖνι, πλησίον τῆς ὁποίας ἔκειτο κανονοστάσιον φέρον τρία κανόνια ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ ὀπλαρχηγοῦ ὀλυμπίου Κώττα καὶ πενήντα ὀπαδῶν του.

56. Γεώργιος Γαζῆς, *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἄλλα ἔργα*, Ἰωάννινα, Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 1971, σ. 80.

57. *Ἀπομνημονεύματα συνταχθέντα ὑπὸ Ν. Σπηλιάδου*, τ. Β', Ἀθήνα 1852, σ. 94. Ὁ Σπηλιάδης δὲν θεωροῦσε μόνη αἰτία τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν τὴν προδοσίαν τοῦ Κώττα. Κατὰ τὴ συνολικὴ του ἐκτίμηση οἱ Ψαριανοὶ δὲν ἔλαβαν τίς ὀρθὲς ἀποφάσεις γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἄμυνας, «ἐπαθον ἄρα διότι ἐβουλευθήσαν κακῶς». Στὸ ἴδιο, σ. 96-97.

58. *Σύντομὰ τινὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821-1833*. Ὑπὸ Κ. Μαργαρίτη, Ἀθήνα 1853, σ. 71-72.

Κωφοὶ οἱ φυλάττοντες τὸ κανονοστάσιον ἐκεῖνο εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἐτρόπησαν ἰδόντες τοὺς ἐχθροὺς εἰσερχομένους κατ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς τροπῆς συλληφθεῖς ὁ Κώττας ἐφρονεύθη. [...] Ἐρῶέθη ὅτι ἡ νῆσος ἠλώθη ἐξ ἐπιβουλῆς, καὶ ὅτι τὸ κανονοστάσιον ἐπροδόθη ὑπὸ τοῦ Κώττα· ἀλλ' ἡ κατηγορία αὕτη εἶναι πάντη ἀνυπόστατος, καὶ ὁ Κώττας συλληφθεῖς ἐφρονεύθη.⁵⁹

Κατὰ σύμπτωση, τὴν ἴδια χρονιὰ ἐκδόθηκε ἀκόμα ἓνα βιβλίον, μὲ τὴ μαρτυρία ἐνὸς ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος βρισκόταν στὰ Ψάρα ὅταν καταστράφηκαν, διασώθηκε, καὶ ἀμέσως μετὰ συνέθεσε ἓνα ἐκτενὲς στιχουργημα-χρονικό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀργότερα προέκυψε ἓνα πατριωτικὸ δράμα. Πρόκειται γιὰ τὸν Λέσβιον ἠθοποιὸ καὶ ἀγωνιστὴ Θεόδωρο Μειμάρουλου, τὸν ἐπονομασθέντα Ἀλκαῖο (1780-1833).⁶⁰ Στὸ τέλος τοῦ στιχουργήματος, ἴσως γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν δημιουργό, ἡ σημείωση: «Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐγράφη ἐντὸς τῆς ναυαρχίδος τῶν Ψαριανῶν ὀλίγον μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Νήσου». Στὴ ναυαρχίδα τῶν Ψαριανῶν βρέθηκε ὁ Ἀλκαῖος γιὰτὶ ἦταν γραμματικὸς τοῦ Νικολῆ Ἀποστόλη. Εὐλόγη ἀποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ συζητήσεις ποὺ ἐγίναν στὸ περιβάλλον τοῦ Ψαριανοῦ ναυάρχου γιὰ τὶς κρίσιμες στιγμὲς τῆς ἀπόβασης τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων εἶχαν καταλήξει στὴν ἐκδοχὴ ποὺ στιχούργησε ὁ Ἀλκαῖος. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδοχὴ αὕτη ὁ Κώττας δὲν ἐπρόδωσε, ἔπεσε προσπαθώντας νὰ βοηθήσει, ὅπως καί, πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἓνας ἀκόμα ἀπὸ τοὺς «Ὀλυμπίους», ὁ Γούλας⁶¹ οἱ στρατιῶτες ποὺ βρισκόνταν ὑπὸ τὶς διαταγὲς αὐτῶν τῶν δύο, βλέποντας τοὺς ἐπικεφαλῆς νὰ πέφτουν, τράπηκαν σὲ φυγὴ. Στὸ σημεῖο ποὺ γινόταν ἡ ἀπόβαση τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων ὑπῆρχε μικρὸ ἀπόσπασμα δεκατριῶν μαχητῶν σὲ καλὴ θέση. Οἱ δεκατρεῖς αὐτοὶ πολέμησαν γενναῖα, ζήτησαν ἐνισχύσεις, ἀλλὰ ἐνισχύσεις δὲν ἤρθαν, ἐπειδὴ οἱ Ψαριανοὶ ποὺ εἶχαν θέσεις νοτιότερα, «ἄνθρωποι ὑπόδουλοι τῶν ταπεινῶν παθῶν», δὲν ἀνταποκρίθηκαν στὴν ἐκκλήση, ἐπειδὴ φθονοῦσαν τὸν Μαυρογιάννη ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὸ σημεῖο τῆς ἀπόβασης, καὶ ἐπιθυμοῦσαν τὴν «ἀτυχίαν» του.

*Οὔτω λοιπὸν οἱ δεκατρεῖς ἐκεῖνοι ἐπιμόνως
Πολλοὺς ἐχθροὺς φονεύσαντες ἀπὸ τοῦ προμαχώνος,
Ὡς μὴ τιῶν παντάπασιν αὐτοὺς βοηθησάντων,*

59. Σπυρίδων Τρικούπης, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*, τ. Γ', Λονδίνο 1853, σ. 138 καὶ 142.

60. Βιογραφικὰ του βλ. στοῦ Βάλτερ Ποϋγχερ, *Ἀνθολογία νεοελληνικῆς δραματοποιίας*, τ. Β1, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 2006, σ. 61-64, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

61. Πρόκειται γιὰ τὸν Γούλα Δράσκο, καπετάνιο ἀπὸ τὴν Πιερίαν, ποὺ εἶχε προσληφθεῖ μαζί μὲ τὸν Κώττα ἀπὸ τοὺς Ψαριανούς.

Μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν νικῶνται τέλος πάντων.
 Ἐπτά μὲν ἐφονεύθησαν, ὁπότεν ὀλεθρίως
 Ἀγριωμένοι οἱ ἐχθροὶ ἐπέπεσαν ἀνδρείως,
 Οἱ δὲ λοιποὶ ἐτρόπησαν, πλὴν φεύγοντες, ἔμπρός των
 Ἐὔρον τὸν Γούλαν (ἤρχετο δ' ἐκεῖνος βοηθός των).
 Βαστάζων εἰς τὴν χειρὰ του ἐν ξίφος αἰμοβόρον,
 Μὲ πάντα κτόπον ἔφερε πληγὴν θανατηφόρον.
 Ἀσπλάχνως δὲ κατατροπῶν τὰ στήθη τῶν ἐχθρῶν του,
 Πληγὴν ἐξαίφνης ἔλαβε δεινὴν εἰς τὸ πλευρόν του.
 Ἐνῶ δ' ὁ ἥρωας εἰς τὴν γῆν κατέπιπτε σφαγμένος,
 Ὁ Κότας φθάνει, πλὴν ἀργὰ καὶ πίπτει πληγωμένος.
 Πεσόντων δὲ τῶν ἀρχηγῶν οἱ στρατιῶται πλέον
 Τὰ νῶτα πάντες τρέπουσι καὶ φεύγουν τελευταῖον.
 Ἐν τούτοις προσapéβησαν ἀπὸ αὐτὸ τὸ μέρος
 Σμήνη ἐχθρῶν ἀμέτρητα ἀφόβως κ' ἐλευθέρως.⁶²

Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλκαίου ἔχει τὴν ἀξία της, ὅχι ἐπειδὴ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι μᾶς λέει τί ἀκριβῶς εἶχε συμβεῖ, ἀλλὰ ἐπειδὴ πιθανότατα ἀποτελεῖ ἀδιαμεσολάβητη ἀποτύπωση τῆς γνώμης ποῦ εἶχε ἐπικρατήσει ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα στὸ περιβάλλον ἐνὸς ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα πρόσωπα τοῦ νησιοῦ, τοῦ ἴδιου τοῦ ναυάρχου, γιὰ τὸν ρόλο καὶ τὴν τύχη τοῦ Κώττα.

Λίγα χρόνια μετὰ τὴ δημοσίευση τῆς *Ἱστορίας* τοῦ Τρικούπη καὶ τοῦ στιχουργήματος τοῦ Ἀλκαίου, ἓνα καθόλου τυχαῖο πρόσωπο, Ψαριανός ἀπὸ σπουδαία οἰκογένεια καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ Νικόλαος Κοτζιάς, προστέθηκε σὲ ὅσους ἀθῶωναν τὸν Κώττα. Ἐγραψε, ἐπικαλούμενος καὶ μαρτυρίες Ψαριανῶν ποῦ βρέθηκαν κοντὰ στὸ σῶμα τοῦ ἀμφιλεγόμενου ὄπλαρχηγοῦ, ὅτι «ἡ περὶ προδοσίας ἰδέα ἐκ μέρους Ἑλλήνων εἶναι ὄλως ἀνυπόστατος», ἐπειδὴ «περὶ τούτου ἀπόδειξις ἀποχρῶσα δὲν ὑπάρχει».⁶³ Τὴν ἐπόμενη δεκαετία, αὐτὴ τοῦ 1860, ἓνας ἄλλος ἐπιφανὴς Ψαριανός, ὁ ὑποναύαρχος Κωνσταντῖνος Νικόδημος, δήλωσε ὅτι γνώριζε τὴ φήμη γιὰ τὴν προδοσία τοῦ Κώττα ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἐπιβεβαιώσῃ, ἀντιθέτως εἶχε τὴ γνώμη ὅτι προδοσία δὲν ὑπῆρξε, τουλάχιστον κατὰ τὴ

62. *Ἡ ἄλωσις τῶν Ψαρῶν*, τραγωδία εἰς τρεῖς πράξεις ἐν ἧ προστίθεται καὶ ἔμμετρος ἱστορικὴ ἐκθεσις τῆς προαγωγῆς, τῶν ἄθλων καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς νήσου ταύτης, ὑπὸ τοῦ Μακαρίτου Θεοδώρου Ἀλκαίου, Ἀθήνα 1853, σ. 69. Σχεδὸν οἱ μισοὶ στίχοι τῆς «ἱστορικῆς ἐκθέσεως» (566 ἀπὸ τοὺς 1254) εἶναι ἀφιερωμένοι στὴν ἐπίθεση τοῦ καπουδᾶν πασᾶ καὶ τὴν καταστροφή τοῦ νησιοῦ.

63. *Ἐπανόρθωσις τῶν ἐν τῇ Σ. Τρικούπη Ἱστορίᾳ περὶ τῶν ψαριανῶν πραγμάτων ἱστορουμένων*. Ὑπὸ Ν. Κοτζιά, Ἀθήνα 1857, σ. 53.

διάρκεια τῆς ἐπίθεσης· προσέθεσε ἐπίσης καὶ μία πληροφορία, τὴν ὁποία εἶχαν δημοσιεύσει ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες: ὅτι ὑποψίες γιὰ τὸν Κώττα ὑπῆρχαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφή τοῦ νησιοῦ:

Πολλὰ ἐδῶθέησαν καὶ πρὶν τῆς πτώσεως τῶν Ψαρῶν καὶ μετὰ αὐτὴν περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Κώττα· δηλαδή ὅτι οὗτος ὠδήγησε τοὺς τούρκους κατὰ τὴν ἀπόβασιν· δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω ταῦτα. [...] Κατὰ δὲ τὴν ὥραν τῆς μάχης, καθὼς ἐγὼ νομίζω, οὐδεμία προδοσία ἐγένετο ὅπως ἀποβιβασθῶσιν οἱ τούρκοι εἰς τὴν ἀγκάλην.⁶⁴

Ὅσα ἔγραψαν ὁ Τρικούπης, ὁ Κοτζιάς καὶ ὁ Νικόδημος φαίνεται ὅτι εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ σταματήσει ἡ ἀναπαράγωγή τῆς φήμης ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς ἱστορικῶν ἔργων ποὺ ἐκδόθηκαν κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμῖσι τοῦ 19ου αἰώνα. Στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1860 ὁ Σπετσιώτης Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος, ὁ ὁποῖος γνώριζε τίς διαδόσεις γιὰ τὴν προδοσία ἀλλὰ καὶ τὸ σχετικὸ λαϊκὸ τραγούδι ποὺ κυκλοφόρησε ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφή τῶν Ψαρῶν, βασισμένος σὲ ὅσα εἶχε γράψει ὁ Κοτζιάς ἐπανελάβε τὴν ἄποψη ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ φήμη ἀβάσιμη:

Πολλὰ διεθρυλλήθησαν τότε περὶ προδοσίας δῆθεν στρατιωτικοῦ τινος Κώττα ἐκ τῶν μισθωτῶν, καὶ ἡ ἰδέα αὕτη τῆς προδοσίας διετραγωδήθη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ δι' ἐνὸς ἁσματίου τοῦ νέου Τυρταίου, τοῦ περιφήμου Τσοπανάκου

*Κι' αὐτὸς ὁ σκυλοκόττας
ἔκαμε τραϊτουργιά (προδοσίαν)
Κι' ἐσκλάβωσε κορίτσια
γυναῖκες καὶ παιδιά.*

Ἀλλὰ περὶ τούτου λέγει ὁ Ν. Κοτσιὰς εἰς τὸ φυλλάδιόν του σελ. 53, ἀπόδειξις δὲν ὑπάρχει ἀποχρῶσα.⁶⁵

Ὁ Παπαρρηγόπουλος, προφανῶς ἔχοντας ὑπόψιν ὅλες αὐτὲς τίς ἀναφορές, ἐπέλεξε νὰ μὴν ἀναφερθεῖ καθόλου στὴν περὶ τοῦ Κώττα φήμη· στὸν 5ο καὶ τελευταῖο τόμο τοῦ ἐμβληματικοῦ καὶ ἰδιαιτέρως ἐπιδραστικοῦ τοῦ ἔργου *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1874, ἀφηγήθηκε τὰ γεγονότα βασισμένος σὲ μία καὶ μόνο πηγὴ, τὴν ἔκθεση τοῦ Villeneuve.⁶⁶ Στις ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1880, ὁ μεταφραστὴς

64. Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν. Συναχθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Νικολδήμου (Ὑποναύαρχου), τ. 1, Ἀθήνα 1862, σ. 462 καὶ 463.

65. Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος, *Ναυτικά*, τ. Α', Ἀθήνα 1869, σ. 45.

66. Βλ. ἐδῶ, ὑποσ. 50.

ένος γαλλικοῦ πονήματος για τὸ ἑλληνικὸ Πολεμικὸ Ναυτικὸ τοῦ 1821, στὸ ὁποῖο παρουσιαζόταν ὡς δεδομένη ἡ προδοσία τοῦ Κώττα, φρόντισε νὰ προσθέσει δύο ὑποσημειώσεις, προκειμένου νὰ δηλώσει ὅτι «ὁ Κώττας ἀδίκως ἐσυκοφαντήθη ὡς προδότης»⁶⁷ ἦταν πολὺ φυσικὸ, μετὰ ἀπὸ ὅσα εἶχαν γράψει Τρικούπης, Κοτζιάς, Νικόδημος καὶ Ὁρλάνδος καὶ εἶχε διὰ τῆς σιωπῆς του ἐπιβεβαιώσει ὁ Παπαρρηγόπουλος.

Τὸν καιρὸ ποῦ ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα φαίνονταν νὰ ἀθῶνει τὸν Κώττα καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸ στίγμα τοῦ προδότη, χωρὶς σπουδαῖα ἐπιχειρήματα ὁμολογουμένως, οἱ κατηγορίες ἐναντίον του εἶχαν ἀρχίσει νὰ ταξιθεύουν μὲ ἓνα ὄχημα ποῦ ἀποδείχθηκε πολὺ ἀνθεκτικὸ στὸν χρόνον, ἀφοῦ καὶ σήμερα συνεχίζει τὴν πορεία του. Ἐννοῶ τὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα τοῦ Στεφάνου Ξένου «Ἡ ἥρωϊς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», τὸ ὁποῖο διαβάζεται συνεχῶς ἀπὸ τὸ 1861 ποῦ πρωτοκυκλοφόρησε. Οἱ ἐπανεκδόσεις του πάμπολλες, ἀντίτυπά τους βρίσκει κανεὶς πάντοτε στὰ παλαιοβιβλιοπωλεῖα, ἐνῶ σήμερα διατίθενται μία φιλολογικὴ ἔκδοσή του⁶⁸ καὶ μία πρόσφατη διασκευή στὴ δημοτικὴ γλῶσσα.⁶⁹ Ἄν καὶ πρόκειται γιὰ μυθιστόρημα, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀμφιβάλουμε ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χιλιάδες ἀναγνώστες του «μάθαιναν» ἀπὸ αὐτὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἐπανάστασης, ἴσως ἀκόμα κάποιον νὰ τὴ μαθαίνουν.⁷⁰ εἰδικὰ γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Κώττα, ὁ Ξένος ἔχει καὶ παραπομπὴ στὴν πηγὴ του, δηλαδὴ στὸ βιβλίον τοῦ Jourdain, τὸ ὁποῖο προαναφέραμε.⁷¹

67. *Τὸ Ναυτικὸν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος πόλεμον ἦτοι ἱστορία τῶν ναυμαχιῶν κατὰ τὰ ἔτη 1821-1828 συγγραφεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ Γάλλου πλοίαρχου Ch. Chabeaud Arnault μεταφρασθεῖσα δὲ [...] ὑπὸ Κωνσταντ. Νεστορίδου, Ἀθήνα 1882, σ. 54, 55.*

68. Στέφανος Ξένος, *Ἡ ἥρωϊς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Βικτωρία Χατζηγεωργίου-Χασιώτη, 2 τόμοι, Ἀθήνα, Ἰδρυμα Κώστα καὶ Ἐλένης Οὐράνη, 1998. Γιὰ τὸν Κώττα βλ. τ. Β', σ. 174-179.

69. Στέφανος Ξένος, *Ἡ ἥρωϊδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης*, Ἀθήνα, Λιβάνης, 2020.

70. Ἀπόφοιτος τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ ΑΠΘ, μὲ εἰδικεὺση στὴν Ἱστορία καὶ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὸ Cardiff University, ἀρχίζει ὡς ἐξῆς πρόσφατο διαδίκτυακὸ δημοσίευσμά του μὲ θέμα τὴν *Ἡρωίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*: «Ἐὰν κάποιος ποτὲ μὲ ρωτοῦσε μὲ ποῖο τρόπο θὰ μπορούσε νὰ μάθει εὐχάριστα καὶ συνοπτικὰ τὰ σημαντικότερα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821, θὰ τοῦ πρότεινα αὐτὸ τὸ βιβλίον, καθὼς ἀποτελεῖ μία πολὺ καλὴ καὶ πιστὴ ἱστορικὰ δραματοποίηση». Βλ. <https://www.offlinepost.gr/2021/03/26/i-irois-tis-ellinikis-epanastaseos-ena-vivlio-odoiporiko-stin-epanastatimeni-ellada/> (τελευταία ἀνάκτηση: 25.3.2025).

71. Βλ. παραπάνω, σ. 72.

Τὸ 1884 ἓνας γέροντας Ψαριανός, «αὐτόπτης τοῦ μεγάλου καὶ φοβεροῦ ἐκείνου δράματος» —ἦταν 26 χρονῶν ὅταν διαδραματίστηκαν τὰ γεγονότα καὶ εἶχε πολεμήσει καὶ τραυματιστεῖ κοντὰ στὸ σημεῖο τῆς ἀπόβασης— ἐπανέφερε τὸ ζήτημα. Γηραιὸς ἱερέας τὸ 1884, ὅταν ἐκδόθηκε τὸ μικρὸ του βιβλίον, ὁ Μικὲς Δούκας ἢ Παπαζογλοῦς, δῆλωσε μὲ βεβαιότητα ὅτι οἱ Ψαριανοὶ προδόθηκαν «παρὰ τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τῶν μισθωτῶν ξένων στρατιωτῶν Κώττα». Τὴ δῆλωση αὐτὴ τὴ συνόδευσε μὲ ἐκτενὴ ὑποσημείωση, καταθέτοντας ὅσα σχετικὰ γνώριζε:

Κώττας ἢ Κώστας· ἐξομώσας διωρίσθη ὄπλαρχηγὸς τῶν τούρκων· ἐλθόντος μετὰ ταῦτα μετὰ τινος Μεραλάη (χιλιάρχου) εἰς διαφιλονεικίαν ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ κατετάχθη ὑπὸ τὸν Καρατάσσον. Λαβόντων δὲ τῶν Ψαῤῥιανῶν ἀνάγκην μισθωτῶν στρατιωτῶν, ἔγραψαν τῷ Καρατάσσῳ καὶ ἐπεμψεν αὐτοῖς τὸν Κώτταν μετὰ καὶ ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ στρατιωτῶν, ὅστις καὶ διωρίσθη εἰς θέσιν δυσανάβατον καλουμένην Πριόνιον, ὄντων ὁμοῦ καὶ πολλῶν Ψαῤῥιανῶν· ἀφ' ἐσπέρας δὲ πρὸ τοῦ πολέμου, κατὰ τὰ μεσάνυκτα, εἶδομεν τρεῖς καταφανεῖς πυρᾶς· τότε ἐξήλθον πλῆθος τούρκων ἀναβαινόντων εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἐκ τῆς δυσαναβάτου ἐκείνης θέσεως· τὴν δὲ πρωΐαν τοῦ Σαββάτου ὠρμήσαντες οἱ ἡμέτεροι κατὰ τῶν τούρκων συνεπλάκησαν μετ' αὐτῶν καὶ ἐφόνευσαν πολλούς, ἀλλὰ περικυκλωθέντες ἔπειτα ὑπὸ πολλῶν, ἔγειναν θῦμα ὑπὲρ Πατρίδος! Θέλοντος δὲ τοῦ γυναικαδέλφου τοῦ Κώττα νὰ κτυπήσῃ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτῶν, τοὺς ἐμπόδισεν ὁ Κώττας, εἰπὼν αὐτοῖς: «σύρτε ὄρε καὶ σεῖς τώρα μὲ τοὺς τούρκους νὰ πάρετε πλιάτσικα Ψαῤῥιανά»· ὁ δὲ γυναικάδελφός του κτυπήσας αὐτὸν διὰ πιστολίου, ἐπλήρωσεν αὐτὸν εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα, ὠρμήσαντες δὲ καὶ αὐτοὶ κατὰ τῶν ἀσιατικῶν τούρκων, ἐφόνευσαν πολλούς, ἀλλ' ἔπεσον καὶ αὐτοὶ ἡρωϊκῶς, φονευθέντες, γενόμενοι οὕτω θύματα τῆς φιλάτης Πατρίδος. Ἐχοντος δὲ τοῦ Κώττα ὑψωμένην Σημαίαν τουρκικὴν ἐπὶ ῥάβδου τὸν συνέλαβον καὶ τὸν ἔφερον εἰς τὸν Ὀστρὲφ Πασσᾶν, τὸν Ναύαρχον, ὅστις διώρισε τὸν Ἰατρόν του Ἀποστολάκη διὰ νὰ τὸν θεραπεύσῃ· οὗτος δὲ θέσας ἐπὶ τῆς πληγῆς αὐτοῦ δηλητήριον, ἐψόφησεν ὡς ὁ κύων τοῦτο μοι τὸ ἐβεβαίωσεν ὁ Ἱεροδιάκονος τῆς Μητροπόλεως, ὅταν μετὰ ταῦτα ὑπῆγον εἰς τὴν Μιτυλήνην.⁷²

72. Ἡμεροῦσια συμβάντα τῆς ἀλώσεως τῶν Ψαῤῥῶν. Ἡ ἱστορία συγγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἱερέως Μικὲ Δούκα, Ἑρμούπολη 1884, σ. 11.

Τί δηλοῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξήντα χρόνια μετὰ τὰ γεγονότα ἕνας ἀπὸ τοὺς διασωθέντες Ψαριανούς, καὶ ἱερωμένος μάλιστα, στὰ 86 του χρόνια, «παρὰ τὸ χεῖλος δηλονότι τοῦ τάφου ἰστάμενος» κατὰ τὴν ἔκφραση ποὺ χρησιμοποίησε στὸν πρόλογό του, ἐπέμενε στὴν ἐκδοχὴ τῆς προδοσίας τοῦ Κώττα; Ὁχι, φυσικά, ὅτι ὅπωςδήποτε ἔγιναν ἔτσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ ὅτι ὅσα γνώριζε στὰ νιάτα του καὶ ὅσα στὴν ὠριμότητα καὶ στὸ γῆρας ἔμαθε, συζητώντας πάλι καὶ πάλι γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τὸν εἶχαν ὀδηγήσει στὴ βεβαιότητα ὅτι τὰ πράγματα ἔγιναν ἔτσι.

***

Φτάνοντας στὸ τέλος, ἀγαπητὲς καὶ ἀγαπητοὶ ἀναγνώστριες καὶ ἀναγνώστες, ἐλπίζω νὰ μὴν ξεχάσατε τὸν ὑπότιτλο τοῦ μελετήματος, γιὰτὶ πραγματικὰ τὸν ἐννοοῦσα: «Ἱστορία μιᾶς φήμης», ἀπλῶς. Ὅση καὶ ὅποια ἀξία μπορεῖ νὰ ἔχει κάτι τέτοιο γιὰ τὴν κατανόηση τῶν πραγματικότητων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐπιχείρησα νὰ μιλήσω γιὰ τὸ τί διαδόθηκε καὶ μέσω ποιῶν διαύλων, πῶς διαμορφώθηκε ἡ εἰκόνα ποὺ σχημάτισαν οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὸ συγκεκριμένο ζήτημα· καὶ ἐπομένως νὰ δείξω τί πίστευαν πῶς ἔγινε, ἢ τί δήλωναν ὅτι πίστευαν, οἱ σύγχρονοι τῶν γεγονότων καὶ οἱ ἐπόμενοι, ὅσοι θέλησαν νὰ ἀνιστορήσουν τὰ γεγονότα αὐτά. Ὅσο γιὰ τὸ τί πραγματικὰ συνέβη, ἂν δηλαδὴ ὁ Κώττας ἦταν στ' ἀλήθεια «μασκαράς» ἢ ἥρωικῶς πεσὼν μαχητῆς, τὸν ὅποιο κάποιος θέλησαν ἐνδεχομένως νὰ σπιλώσουν ἀναθέτοντάς του τὸν ρόλο τοῦ «Ἐφιάλτη» γιὰ νὰ διαχειριστοῦν εὐκολότερα μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐπώδυνη ἥττα, τοῦτο μόνο θὰ μποροῦσα νὰ πῶ: εἶναι ἕνα ἐρώτημα στὸ ὅποιο κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἰκανοποιητικὴ ἀπάντηση· καὶ πιστεύω ὅτι ὅσα ἐξέθεσα ἀρκοῦν γιὰ νὰ μᾶς πείσουν νὰ τὸ παραδεχτοῦμε.⁷³

73. Σημειῶνω ὅτι ἔχω ὑπόψη μου τὸ κείμενο τοῦ Δημ. Κ. Χατζῆ, *Οἱ Μακεδόνες εἰς τὸ ὀλοκάστωμα τῶν Φαρῶν*, Ἀθήνα 1978. Ὑποθέτω ὅτι σὲ ὀρισμένα σημεία θὰ ἦταν ἴσως διαφορετικὸ, ἂν ὁ συγγραφέας εἶχε τότε τὴ δυνατότητα νὰ ἐντοπίσει τὸ σύνολο τῶν πηγῶν ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ. Τὸ ἀβάσιμο τῆς φήμης γιὰ τὴν προδοσία τοῦ Κώττα ὑποστηρίζει δι' ὀλίγων καὶ ὁ Κ. Θ. Χιούτης, *Ἀγωνιστές*, ὅ.π., σ. 46-48.

SUMMARY

Yannis Kokkonas, *The Betrayal of Captain Kottas: The History of a Rumor (1824-1884)*

The destruction of the Greek island of Psara by the Ottoman fleet in June 1824 constituted a momentous event that received extensive publicity. A substantial number of newspapers and periodicals across Europe and America reported that this small island, whose powerful naval fleet had been instrumental in establishing Greek dominance at sea during the Greek Revolution, failed to repel the attack, with its defenses collapsing unexpectedly within a remarkably brief timeframe. Through these newspapers and periodicals, alongside information regarding the Ottoman forces' landing and subsequent battles, a persistent rumor originating from Psarian refugees was disseminated. According to this rumor, the Ottoman forces would not have succeeded in their victory had they not received assistance from a traitor, Captain Kottas. Kottas, who originated from Macedonia, served as commander of a military corps and had been recruited by the Psarians to reinforce their defenses; it is certain that he lost his life at Psara. In an attempt to achieve a more comprehensive understanding of the realities of that period, we endeavor here to demonstrate precisely what was disseminated, through which channels, and how the perception formed by contemporaries regarding this specific event was shaped. Our objective is to illustrate not what precisely occurred, but rather what contemporaries and subsequent commentators who sought to address the causes of Psara's destruction believed had transpired. Was Kottas indeed a traitor, as many asserted? Or was he an honorable fighter who fell in battle, merely defamed by those who characterized him as a traitor in order to more readily manage an exceptionally painful defeat? The evidence we have gathered and present here indicates that this constitutes a question to which no satisfactory answer can be provided. This is because both those who considered the betrayal rumor credible and those who argued that such rumors were unfounded were individuals whose reliability we have no reason to question.

